

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Štěpán Černý

Katecheze dospělých
Situace v Československu a ČR

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Mgr. Mariusz Kuźniar, Th.D.

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

10.4.2012

Bibliografická citace

Katecheze dospělých [rukopis] : Situace v Československu a ČR : diplomová práce / Štěpán Černý ; vedoucí práce: Mariusz Kuźniar. -- Praha, 2012. -- 82 s.

Anotace

Předkládaná práce představuje velmi stručný pohled na katechezi v České republice, a to v letech od počátku vzniku republiky, tehdy ještě Československé, až do současnosti. Pro zasazení do souvislostí je v úvodu zmínka o pochopení katecheze jako samostatného oboru. Dále jsou v práci obsaženy úvahy a názory na církev jako celek, odkazy na dokumenty církve, případně zmínky o katechezi konané v církvi mimo naši republiku, avšak jen v souvislosti a pro upřesnění zpracovávaného tématu katecheze v České republice. Práce kromě písemných podkladů, uvedených v seznamu zdrojů, čerpá i z osobních zkušeností autora, který však může osobně interpretovat pouze období posledních třiceti let. Práce si neklade za cíl být kompletním náhledem na celou problematiku, spíše je pohledem na toto téma z nového úhlu.

Klíčová slova

katecheze, Česká republika, církev, koncil

Abstract

Presented work introduces basic view of Catechesis in Czech Republic considering from the foundation of the republic - Czechoslovakia - till now.

There is a note in introduction of how we actually understand Catechesis to place the words to context. Reflections and opinions of the church are mentioned in the text as well as references to some documents of church and also notes of Catechesis held in the church outside the Czech lands to clarify the topic of Catechesis in the Czech Republic. Together with resources from books listed in the end of the work, some personal experiences of an author for the period of last thirty years are also noted. The work does not attempt to be a complete outlook on the whole issue but is rather a look at this issue from a new angle.

Keywords

catechesis, Czech Republic, Church, Councils

Počet znaků (včetně mezer): 110 663

Poděkování

Velice děkuji za metodické vedení ThLic. Mgr. Mariuszi Kuźniarovi, Th.D.
Poskytl mi cenné rady a praktické podněty ke zpracování této diplomové práce.

Obsah

1. ÚVOD.....	8
1.1 ZÁMĚR PRÁCE A MOTIVACE	8
1.2 OSOBNÍ NÁZOR NA DOBU	8
1.3 TERMINOLOGIE, POJEM, NÁSTIN VÝVOJE KATECHEZE	10
1.3.1 Terminologická připomínka - pojem katechetika	11
1.3.2 Propojení katecheze a rozdílnost úrovní katecheze	12
1.3.3 Snaha o definování katecheze	13
2. KATECHEZE V ČESKOSLOVENSKU.....	15
2.1 NĚKTERÉ VLIVY NA SMĚŘOVÁNÍ KATECHEZE V ČESKOSLOVENSKU.....	15
2.1.1 Vztah katecheze a společenství	15
2.1.2 Odpovědnost za katechezi v Československu.....	16
2.1.3 Možnosti studia a přípravy na katecheze v bývalém Československu	17
2.2 SITUACE NA POČÁTKU VZNIKU REPUBLIKY A V DOBĚ TĚSNĚ PŘEDCHÁZEJÍCÍ.	18
2.2.1 Stav duchovenstva - vliv na katechezi. Rozkol v církvi	18
2.2.2 Vliv krize habsburského katolicismu.....	22
2.3 STAV CÍRKVE VE VÁLČNÉM OBDOBÍ	23
2.3.1 Protektorát a Slovenský stát	23
2.3.2 Situace po druhé světové válce	26
2.4 SITUACE V OBDOBÍ SOCIALIZMU	27
2.4.1 Nátlak státu a snaha o diskreditaci církve.....	27
2.4.2 Tlaky na církevní hierarchii a znemožňování pastorační činnosti ..	28
2.4.3 Stav katecheze vzhledem k izolaci Československa	29
2.4.4 František kardinál Tomášek	33
2.4.5 Katecheze ve společenstvích, v kostelích a pod tlakem perzekucí ...	35
2.4.6 Skrytá církev a snahy intelektuálů v reakci na rušení bohosloveckých učilišť.....	38
2.4.7 Specifické postupy F. Davídka, problematická stránka a výchova k odvaze	41
2.5 POKONCILNÍ OBDOBÍ V POHLEDU UPLATŇOVÁNÍ DOKUMENTŮ II. Vatikánského koncilu.....	43
2.5.2 Dílo koncilové obnovy	44
2.5.3 Významné kroky v hledání přístupu ke katechezi a pastorači	45
2.5.4 Pohled na působení koncilu vzhledem ke katechezi v církvi.....	46

2.5.5 Účel katecheze v rámci evangelizace.....	48
2.5.6 Služba slova	49
2.5.7 Inkulturace	50
2.5.8 Pozvolné zavádění dokumentů koncilu v rámci Desetiletí mravní a duchovní obnovy národa	51
2.5.9 Nutnost přiměřenosti.....	53
3. KATECHEZE V POHLEDU NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH DOKUMENTŮ	
MAGISTERIA	54
3.1 VŠEOBECNÉ DIREKTORIUM PRO KATECHIZACI	54
3.2 CATECHESI TRADENDAE.....	56
3.3 EVANGELII NUNTIANDI.....	59
4. SOUČASNÉ OBDOBÍ.....	62
4.1 KATECHEZE OD ROKU 1990	62
4.2 DEZILUZE.....	62
4.3 SNĚM JAKO VRCHOL DESETILETÍ.....	64
5. ZHODNOCENÍ SOUČASNÉ SITUACE A VYBRANÉ PŘÍKLADY	
AKTIVIT	68
5.1 POHLEDY NA ČESKOU KATECHEZI VE SMĚRU UŽÍVANÝCH MODELŮ	68
5.2. KATECHEZE V KOMUNITÁCH STARŠÍCH NEBO MLADŠÍCH KŘEŠŤANŮ	71
5.3 EVROPSKÁ ROGACIONISTICKÁ ASOCIACE.....	73
5.4 TEC	74
5.5 KOMUNITA CHEMIN NEUF	74
5.7 KURZY ALFA	75
5.8 CHARISMATICKÁ OBNOVA	77
6. ZÁVĚR	78
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	79
SEZNAM LITERATURY	80
KNIHY.....	80
ČLÁNKY.....	81

1. Úvod

1.1 Záměr práce a motivace

Práce se snaží zhodnotit a určitým způsobem zmapovat směry katechetické činnosti v rámci existence Českého státu, doby mezi roky 1918 až 1993 v Československu a poté v období republiky samostatné.

Mou motivací pro volbu tohoto zpracovávaného tématu byla zejména osobní zkušenost s katechezí a pastoračí ThDr. Oty Mádra v období mého mládí, dále pak aktivní spolupráce při katechezi dospělých v osmdesátých a devadesátých letech minulého století v Praze.

1.2 Osobní názor na dobu

Pokud chci vyjádřit svůj názor na základě osobní zkušenosti, studia dobových materiálů a svědectví přímých účastníků, musím říci, že politická situace od začátku padesátých let až do poloviny osmdesátých let byla časem největší nesvobody pro katechezi v Československu. V pohledu celkovém to byla doba nejtěžší, s nejmenšími možnostmi pastorační a evangelizační činnosti ze strany církve. Na druhou stranu se díky složitější (a někdy velmi složité) situaci, ve které se místní církve nacházely, podařilo dosáhnout i mnoha pozitivních výsledků.

Vývoj v katolické církvi probíhal různě, jak místně, tak časově. Například dokumenty koncilu byly leckde přijímány velmi těžko a pomalu, a nebylo to vždy

z důvodů politických, nýbrž ze špatného pochopení či vysvětlení v místních církvích.

U výuky katechismu samozřejmě vždy záleží na osobě samotného katechety. Ten však byl ovlivněn nejen svou výchovou, vzděláním a osobními vlastnostmi, ale také tlakem okolí a úrovní své osobní statečnosti.

Evropská společnost se v souvislosti s technickým vývojem ve dvacátém století měnila i v přístupu k některým celospolečenským tématům a v reakci na tuto změnu vystupovali mnozí myslitelé či osobnosti veřejného života s upozorněním na zachování křesťanských hodnot. Přesto lze říci, že celkový posun většinové společnosti směřoval více ke konzumní stránce života. Rozdílná politická a ekonomická situace na západě a u nás byla základem pro vznik jistých odlišností. V západních zemích, díky demokratickému zřízení, nebyla společností snižována úroveň obecné morálky ani úcty k životu, spíše tlak postupně stoupajícího blahobytu obyvatele vedl k lenosti, a to nejen fyzické, ale i duchovní.

V našich zemích a dalších státech východního bloku spíše vládnoucí strana používala metody chléb a hry. Velmi silně formovala obecnou morálku nejen mediálními prostředky, ale v mnoha případech strachem o budoucnost kombinovaným s prospěchářstvím u velkého množství různě postavených lidí ve společnosti. Reakcí občanů pak často byla rezignace. Hesla typu „kdo nekrade, okrádá svou rodinu“ a pocity, že co je státní, není ničí (nebo naopak patří všem a já si mohu „přemístit“ co chci), zamlžovaly jasnou představu o tom, co je morální a co nemorální. Zastávání různých pracovních pozic podmiňovaných vstupem do komunistických organizací, svazů mládeže, atd. také působilo na mnoho lidí velmi neblaze.

1.3 Terminologie, pojem, nástin vývoje katecheze

Již s počátkem působení učedníků Ježíše Krista můžeme hovořit o katechezi. Podle listu Korintským se katecheze nemá předávat všem, ale jen dospělým ve víře. O dalším odstupňování katecheze se pak mluví v listu Židům.¹ Slovo katecheze ve vlastním slova smyslu označuje ústní vyučování.² Již v prvotní církvi byla liturgie s katechezí silně spjata. Společně s hlásáním evangelia a slavením iniciačních svátostí představovaly katecheze a liturgické úkony, nejen pro dospělé, významnou pastorační službu. Cílem bylo nalézt nové křesťany, pečovat o ně upevnováním ve víře, uvádět do křesťanského života a vydávat svědectví. Od čtvrtého století ovšem došlo k úpadku a dočasnému zániku katechumenátu dospělých. Až v šestnáctém století,³ byl vydán v latině Římský katechismus, jenž se stal základem pro všechny ostatní katechismy. Ovšem k prohloubení vztahu mezi liturgií a katechezí stále nedošlo. O to se pokusilo teprve v devatenáctém století liturgické hnutí, které prošlo celkem čtyřmi fázemi.⁴ Postupný vývoj je možné sledovat i podle následujících časových období: Ve starověku lze rozvoj katecheze rozdělit do období apoštolského, dále do časů druhého století - období nepovoleného římského náboženství, poté na dobu po konstantinovském obratu o století později, a nakonec dobu šestého století, kdy došlo k zániku tradiční přípravy katechumenů na křest.⁵ Nástup novověku znamenal úpadek náboženského života i změnu morálky společnosti, dobu převratných změn společenského, kulturního, ekonomického charakteru. Novověk znamená přechod společnosti od středověkého modelu zemědělské výroby k ekonomickým modelům kapitalismu, zvyšování životní úrovně, úrovně obecného vzdělání a kultury. To vše s uplatňováním pokroku ve vědách a rozvoj

¹ Scarano, A. et al. : O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009, s.18

² Heriban, J.: Příručný lexikón biblických vied. Don Bosco, Bratislava 1998

³ roku 1566

⁴ Srovnej Zimmermannová, M.: Nástin vývoje vztahu mezi liturgií a katechezí v historii církve, Cesty katecheze, 2010/3, s. 19

⁵ Vopřada, D.et al.: O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009, s. 25

v duchu racionalismu. V některých částech Evropy, zvláště tam, kde se rozšířila reformace, tehdy došlo k výrazné sekularizaci státu i veškerého veřejného života, ve filosofii k uplatnění deismu a ateismu. V této době vznikly první skutečné moderní katechismy.⁶ Obrovský význam měl knihtisk, jelikož bez něho by nebylo reformace ani tridentské obnovy církve.⁷

1.3.1 Terminologická připomínka - pojem katechetika

V pastorační činnosti církve existuje vědní obor, který se nazývá katechetika. Jedná se o vědeckou reflexi katecheze. Katechetika jako samostatný vědní obor je relativně mladá. Dalo by se říci, že její vědecké formování začíná zavedením výuky katechetiky do škol po roce 1774⁸, ačkoliv její rozvoj spadá spíše do závěru devatenáctého století, kdy vzniklo katechetické hnutí. Toto hnutí, ovlivněné psychologickými výzkumy a poznatky z pedagogické oblasti postupně vydělovalo obor, který se v německých zemích začal označovat jako náboženská pedagogika či pedagogika náboženské výchovy.

Identita katechetiky je dána předmětem, jímž se zabývá. Tímto předmětem je katecheze v jednotě svých částí - výuky, reflexe zkušenosti víry, svátostných iniciací či systematických doprovázení. Lze tedy říci, že katechetika je soustavná vědecká reflexe katecheze, a že se rozlišuje podle několika kritérií. Dělení podle Nastainczyka je na základní, materiální a formální katechetiku - jakožto vědeckou disciplínu, podle jiných členění na základní a speciální. Podstatou tohoto dělení je však nutnost vyjádřit, na koho a v jaké situaci je katechetika zaměřována.⁹

⁶ Petráček, T. et al. : O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009

⁷ Viz tamtéž

⁸ Jednalo se o nařízení Marie Teresie, kterým byla do škol katechetická výuka zařazena. Postupovalo se podle plánu opata Rautenstraucha

⁹ Alberich, E.: Katechetika, Portál, Praha 2008, str.8 a následující.

1.3.2 Propojení katecheze a rozdílnost úrovní katecheze

Katecheze nemůže zůstat izolována v současně známém způsobu pastorační práce, musí se obnovit její pojetí a musí se stát oporou evangelizace jako celku. V současnosti v našich zemích existuje toto schéma tradiční pastorace. Dá se říci, že katecheze je konání, které člověku zprostředkovává Boží Slovo. V tom smyslu sám Bůh svojí spásnou činností koná. Tak, jak bylo Boží slovo sdělováno nejprve starozákonními proroky, posléze přímo Ježíšem, a pak jeho apoštoly, lze hovořit o zjevování tradice zachovávané a žité v Církvi. Slovo žité v tradici, zahrnující obsah Písma, se vyjadřuje ve vícero formách – liturgické, katechetické a teologické. Z toho také vyplývá, že hlavním úkolem katecheze není pouze zprostředkování poznání, ale pomoc na cestě k poznání Boha, dokonce lze říci, že úkolem je vyprovokování odpovědi, tj. víry.

Při konání katecheze je nutné nezapomínat na to, že se jedná o vytváření mostu mezi naslouchajícím a samotným Bohem. Znamená to, že příjemce katecheze musí mít dostatek svobody a času, aby předložené pochopil, aby mohl sám uvažovat, a našel si čas na osobní modlitbu.

Při provádění katecheze je dobré si uvědomit rozdíl mezi lidskou a Boží úrovní. Na úrovni lidské jsou znalosti, schopnosti, dovednosti i užití darů lidí, kteří jsou na katechezi účastní, na úrovni duchovní je nutné vše podřídít Boží moci. Skutečný respekt k povaze, situaci, mentalitě a možnosti vnímání člověka při katechezi znamená respektovat Boží slovo, protože to se na člověka obrací.

1.3.3 Snaha o definování katecheze

Katecheze může být definována různě. Zvláště užívaná a citovaná jsou ta označení, která lze nalézt v oficiálních dokumentech magisteria. V každém případě jde o službu lidskou, která pomáhá slovo Boha přiblížit, zažít, učinit vlastním konkrétnímu člověku. V chápání církve se jedná o asistenci výchovy k víře u jednotlivce či společenství, a to ve smyslu „porodní báby“, jak to vyjádřil například Aleš Opatrný ve své knize *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*,¹⁰ kde vychází z přirovnání vztahujícímu se ke zrození jádra víry, Bohem zplozeného. Koncilní vyjádření jde směrem ke *catechetica institutio*, mající za účel oživení víry po jejím osvětlení naukou tak, aby se stala živou, uvědomělou a činnou¹¹. Další definování vychází z vyjádření magisteria: katecheze spočívá v uspořádané a odstupňované výchově víry spojené s trvalým procesem jejího zrání.

Ve vyjádření Všeobecného direktoria je katecheze činností církve vedoucí společenství i jednotlivce ke zralosti víry¹² a jde o období poskytnutí základů pro první přílnutí, čímž obrácení k Ježíši Kristu nabývá zřetelné podoby. Je kladením základů víry, základním prvkem křesťanské iniciace,¹³ přičemž iniciační katecheze je systematická formace, nikoliv jen běžné vyučování, protože se jedná o osvojování křesťanského života v jeho kompletnosti.

Není samozřejmě možné vytvořit tabulkovou definici katecheze, o které bychom například prohlásili, že začíná zrozením jádra víry, poté nastupuje skutečná praktická evangelizace, v určité fázi doprovázející pastorače a podobně. Je to tím, že stejně tak, jak je každý člověk individuální, je často individuální katecheze, jejímž úkolem je například pozvání i tehdy, pokud ještě nedošlo

¹⁰ Opatrný, A.: *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*, KNA, Kostelní Vydří, 2006

¹¹ srovnej Alberich, E.: *Katechetika*, Portál, Praha 2008 a Alberich, E. in *DCat*, 1986 str 106-107

¹² VDK čl. 21

¹³ srovnej VDK č. 63 a čl. 66

k objevení zrozeného jádra víry. Proto uskutečňování katecheze může a musí být v mnoha různých podobách, stavech a časových obdobích života člověka. Jedná se o formy soukromé četby či více, případně méně, veřejná setkávání větších nebo menších skupin v seminářích, kurzech, formacích a také v rámci liturgického setkávání.

Dnešní chápání katecheze bere v úvahu nutnost chápání Boha i člověka v celistvosti.

U člověka to znamená, že se nemůže zaměřovat pouze na smrtelnou duši, ale i na smrtelné tělo. Znamená to také, že člověk nemůže být schizofrenní ve smyslu všedního dne a neděle, ale že víra s životem musí být dokonale provázána. Autor této práce se setkal například s až neuvěřitelným rozdílem v „kostelním“ a veřejném životě ministrantů. Nutno říci, že v daném případě se nejednalo o přetvářku. Tito křesťané plynule přecházeli do způsobu svého jednání a myšlení odpovídajícímu okolnímu prostředí.

Sebelepší či úspěšné metody nemusí vždy fungovat stejně dobře či naopak. Při nutnosti zachování těchto podmínek je samozřejmě prioritou neustupovat v nejmenším z obsahu zvěsti, a to ani tehdy, kdyby byla „vyvážena“ lepší srozumitelností. Jistě jsou často vidět i výsledky. Existují například zastánci i tak zvaných „dětských bohoslužeb“ s poukazem na to, jak jsou tyto bohoslužby a katecheze pro děti prospěšné. Při nesprávném uchopení ale hrozí rozmělnění, devalvace či nenápadné pozměnění až otočení Boží zvěsti, a na to je nutné dát velký pozor.

2. Katecheze v Československu

2.1 Některé vlivy na směřování katecheze v Československu

V kapitole o vlivu koncilu na katechezi bude zmíněno Katechetické hnutí. Jeho oficiální rámec byl zformován dekretem *Provido sane*,¹⁴ encyklikou Pia X. s názvem *Acerbo nimis* a podpořeno bylo i kongresem v roce 1950.¹⁵ Hnutí zahrnovalo několik proudů, z nichž by se mohlo upozornit zvláště na ten, který zaměřoval na obnovu vyučování katecheze a náboženské výchovy, i když tehdy s hlavním zaměřením na mládež. V Českých zemích se díky práci Františka Tomáška a Václava Kubíčka toto dařilo prostřednictvím aplikování tzv. Mnichovské metody.¹⁶ Dalšími proudy bylo například liturgické hnutí nebo činná škola, mezi níž lze zařadit i činnost italské lékařky M. Montessori.

2.1.1 Vztah katecheze a společenství

Společenství je jednou z podmínek katecheze. Koná-li se katecheze dospělých například mimo komunitu, bývá pochopena jako určité školení, které se vykoná a vše skončí. Protože společenství je subjektem katecheze i jejím cílem, lze říci, že katecheze společenství vytváří¹⁷. Typickým prostředím katechizace je křesťní katechumenát dospělých ve farnosti. Volba jeho obsahu a rozsahu závisí na osobách příjemce, úrovni vzdělání, podmínkách života a na věku. Křesťané, kteří získají zkušenost, která není jen v nauce, ale je bytostnou záležitostí člověka, pak mohou pokračovat ve své další výchově ve sdruženích, hnutích, či

¹⁴z roku 1935

¹⁵ Mezinárodní katechetický kongres konaný v Římě roku 1950

¹⁶ Srovnej například: Hošťálková, M.: Mnichovská metoda v katechezi Václava Kubíčka <http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/2/article.html> [cit. 2. 3. 2010].

¹⁷ Dřímál, L.: Katecheze jako činnost společenství Církve, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2003

společenstvích věřících. To nastává po výchově prostřednictvím nabídky vlastní spirituality konkrétního sdružení.¹⁸ V Československu bylo problémem zakládat společenství či dokonce komunity. Katecheze dospělých se konala v kostelích nebo ve skrytosti. V rámci podzemní církve neexistovalo žádné úsilí o vytvoření tajné církevní struktury, takže mohlo jít pouze o budování sítě malých „církevních obcí“. Tato malá společenství však mohla žít ze slova a svátosti, což je služba kněze. Kněží nemající státní souhlas byli státním orgánům známí, a proto byli často pod dozorem státní bezpečnosti. To vedlo k cílevědomému vzdělávání a formaci nových osob, které byly potom ke službě pověřeny.¹⁹

2.1.2 Odpovědnost za katechezi v Československu

V církvi mají jako první osoby zodpovědnost za katechezi biskupové. Mají bdít nad jejím vytrvalým poskytováním a nad tím, aby se při jejím vyučování dodržoval náležitý řád a metody, aby se výklad opíral o Písmo svaté, tradici, liturgii a život církve. Dále pečují o to, aby byli katecheti na svůj úkol řádně připraveni a aby se znovu zavedlo, popřípadě lépe upravilo vyučování dospělých katechumenů.²⁰ Všeobecné direktorium pro katechizaci uvádí, že biskupové mají pro dodržení svého závazku odpovědnosti podporovat katechetické středisko ve své diecézi, a že katechetická práce je zvládnutelná pomocí týmu osob, které mají pro tuto činnost své kompetence. Rozsáhlost vyžaduje, aby odpovědnost byla rozdělena mezi více osob, opravdové odborníky. Je vhodné, aby tato služba byla zastávána kněžími, řeholníky i laiky. Dokonce je zdůrazněno, že katechizace je v životě místní církve činností tak základní, že žádná diecéze

¹⁸ Viz VDK čl. 262

¹⁹ Srovnej: Kohl, J. :

„Podzemní církve“: skutečně vyřešeno? <http://www.getsemany.cz/node/492> [cit. 2. 3. 2012].

²⁰ Viz Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi Christus Dominus kapitola II. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_cs.html [cit. 2. 2. 2011].

nemůže postrádat vlastní katechetické středisko.²¹ Samozřejmě v letech socialismu se tento stav nedal plně docílit, ale odpovědnost biskupů existovala nejen formálně. V polovině osmdesátých let docházelo k postupnému uvolňování, případně diferenciaci tlaku na církve. Nebudeme zde hodnotit, které všechny vlivy působily na změnu stavu a situace, ale jistě měl svůj význam celkový stav společnosti, časový odstup od politiky padesátých let, vznik podzemní církve, informovanost katolíků prostřednictvím samizdatové literatury a v neposlední řadě informovanost křesťanů prostřednictvím zahraničních rozhlasových stanic. V nastalé situaci mohl být Františkem kardinálem Tomáškem veřejně zaslán dopis katolickým věřícím v Československu, kde jednoznačně vyjadřuje svou odpovědnost, kde se obrací na „pečovatele o nemocné i po duchovní stránce; na vydavatele a šířitele náboženské literatury; na řeholní společenství; na kněze i laiky soukromě doplňující okleštěnou pastorační, a na mnohé další.“²² Kromě toho uvádí, že „Události ozřejmily další věc, kterou vám chci položit na srdce. Je to odpovědnost vás laiků za církve. Po léta jsem mluvil za vás téměř marně. Byl jsem označen za "generála bez vojska". Proto bylo třeba, abyste promluvili vy.“²³ Je důležité zmínit, že se kardinál Tomášek nezříkal ani odpovědnosti za skrytou církev, neboť prohlašoval, že veřejně i v soukromí se jedná o stejnou církev.

2.1.3 Možnosti studia a přípravy na katecheze v bývalém Československu

Studium katecheze jako takové bylo možné pouze ve formě okrajové disciplíny na teologických vzdělávacích ústavech. Na samém počátku, po vzniku republiky, existovaly v hlavním městě Praze dvě katolické fakulty – česká

²¹ Viz VDK čl. 267

²² Dva dopisy kardinála Tomáška k petici katolíků Katolickým věřícím v Československu http://www.mzv.cz/vatican/cz/dokumenty_a_archiv/dokumenty_z_historie_vztahu_statu_a.html [cit. 2. 2. 2012].

²³ tamtéž

a německá, od roku 1920 pak v rámci vysokého učení Karlova pouze jediná, česká.²⁴ V roce 1950 byla vyloučena ze svazku Karlovy univerzity a přejmenována na Římskokatolickou Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze (později s dodatkem se sídlem v Litoměřicích). Od roku 1990 byla opět začleněna do Univerzity Karlovy a nazývá se, pro rozlišení od dalších dvou nově přijatých teologických fakult, Katolická teologická fakulta. Kromě existence fakulty existovaly před začátkem padesátých let v Československé republice i diecézní a řeholní²⁵ vzdělávací ústavy. Existovala též vysoká škola v Olomouci²⁶ pro oblast Moravy. Změny nastaly v padesátých letech, kdy všichni studenti bohosloví museli být soustředěni pouze v Pražských a Bratislavských fakultách,²⁷ které měli samostatné právní postavení.

2.2 Situace na počátku vzniku republiky a v době těsně předcházející.

2.2.1 Stav duchovenstva - vliv na katechezi. Rozkol v církvi

Katechetická činnost dospělých osob v době před vznikem Československé republiky a době následující byla naprosto minimální. Myšlenka konání exercicií se z kněžského stavu přenesla na laiky, konkrétně učitelstvo, až ve spolupráci se školou, tehdy ještě nestátní. První učitelské exercicie se konaly v Praze roku 1865. Po pastýřském listě kardinála Schwarzenberga se tehdy sešlo téměř

²⁴ Německá fakulta poté existovala samostatně (kolegiálně a souběžně) až do roku 1938 pro studenty německé národnosti.

²⁵ Tyto se nacházely například v Olomouci, Opočně, Obořišti, Děčíně, Trnavě, Oseku, Žiaru nad Hronom. Srovnej: Vaško, Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, 1990

²⁶Od r. 1919 měla název Cyrillo-Methodějská fakulta bohoslovecká

²⁷Tzn. kromě Katolické ještě Husova československá bohoslovecká fakulta v Praze a Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze, či Pravoslavná bohoslovecká fakulta v Praze. Obdobně Slovenská evanjelická fakulta v Bratislave.

pět set učitelů. Protože pak došlo k zestátnění škol, další duchovní cvičení se konala až roku 1893 na Velehradě. Poté byla pod vedením Tovařystva Ježíšova konána každý další rok.²⁸ Paradoxem bylo, že oproti výchově dospělých se vyučování náboženství na školách provádělo s největší pečlivostí a propracovaností, jaká kdy byla v našich zemích uskutečňována. Nikdy jindy nebyly žáci tak důkladně připravováni k přijetí svátostí jako koncem devatenáctého století. Bohužel však docházelo spíše k učení katechismových pouček nazpaměť než k přivádění do praktického křesťanství. Učitelé náboženství na středních a měšťanských školách učili a zkoušeli stejným způsobem jako ostatní profesori a jejich učební metody byly zastaralé. Často měli někteří žáci větší znalosti než oni sami. Jejich katechetická práce byla ohraničena pouze školním vyučováním a nestarali se o své svěřence v mimoškolní době. Nerozuměli jim, a jediná mimoškolní aktivita se zaměřovala na povinné absolvování mší, zpovědí, jednorázových exercicií o Velikonocích, apod. Tím docházelo k tomu, že absolventi středních škol byli občané prakticky nevěřící nebo nábožensky indiferentní, a to i přesto, že vyrůstali ve věřících rodinách.

Církev pociťovala chybějící katechezi dospělých a hledala formy jejího uskutečňování. Jako protiváha socialistických institucí vznikla Lidová akademie v rámci Lidové strany, která uskutečňovala mnoho přednáškových cyklů s náboženskými náměty. Po roce 1936 tato akademie zřídila například Ligu proti komunismu a novopohanství, avšak o katechezi se přímo nejednalo. Existovaly ale katolické spolky, z nichž některé se věnovaly misiím či pastoraci.²⁹ Díky snahám některých kněží ve farnostech o to, aby došlo k duchovní obnově, začaly se konat lidové misie. Ty měli v tomto směru skutečný přínos. Jako lidoví misionáři pracovali hlavně jezuité, redemptoristé, františkáni a dominikáni.

²⁸ Zlámal, B.: Příručka českých církevních dějin, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2009

²⁹ Fiala, P., Foral, J., et al.: Český politický katolicismus 1848 – 2005, CDK, Brno 2008

Důležitá byla také křesťanská cvičení spočívající ve výkladu katechismu, jež se většinou konala v době postní. Koncem devatenáctého století se zásluhou A. C. Stojana začala konat pro vzdělané věřící, tzv. inteligenci, uzavřená duchovní cvičení.

Problémem tohoto období byl stav duchovenstva. Velká část kněžstva se starala více o věci národní, než duchovní. Osobní víra se tím rozhodně neupevňovala. Často byl také těžce snášen celibát a pravděpodobně porušován, což vedlo k pokrytectví a dalším negativním jevům. Jednou z příčin takové situace byl nevhodný způsob výběru budoucích studentů teologie, protože díky velkému počtu uchazečů byl přísný, ale příliš zaměřený na prospěch. Stav zbožnosti věřících a způsobu jejich náboženského života se nepřímo odrážel i v literárních dílech té doby.³⁰

Kvůli problémům, ve kterých se v té době ocitala česká katolická církev, bylo méně sil věnováno katechezi. Důvodem bylo zřejmě i to, že se v církevních kruzích řešilo, jak zdemokratizovat a znárodnit církev.

Český nižší klérus byl nespokojen s postojí českého episkopátu, a tato nespokojenost vyústila například ve vytvoření obnovené Jednoty českého katolického duchovenstva, jakožto obhájce kněžských zájmů.³¹ Jednota stála například i za memorandumem,³² které bylo předneseno ve Vatikánu. Z těchto požadavků byl nejdůležitější ten, který se týkal souhlasu používat český jazyk pro bohoslužebné účely. Skutečně nedlouho po předložení bodů memoranda v Římě byla vydána nařízení, která připouštěla možnost používání národního jazyka v určitých oblastech kněžovy pastorační činnosti.³³

³⁰ Například ve většině knih J.Š. Baara, románu bratří Mrštíků Rok na vsi, a pod.

³¹ Marek, Pavel: Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. A 20. Století, Gloria Rosice, Olomouc 2003

³² Ze dne 28.6.1919, obsahovalo pouze čtyři požadavky: obsazení biskupských stolců, způsob výběru biskupů, zavedení češtiny, zrušení celibátu

³³ Marek: Český katolicismus, 444

Mezi skutečností, které výrazným způsobem odváděly pozornost od pastorační práce, byl problém vydělování se reformních kněží, které mimo jiné sblížoval i názor na zdobrovolnění celibátu. Po jmenování Františka Kordače arcibiskupem, chápaného tehdy jako odpůrce reformy, které považoval za projevy duchovní krize kněžstva, docházelo k dalším rozkolům. Přestože se Kordač k reformám hlásil, měl na mysli duchovní obrodu jednotlivých kněží vzděláváním a prohloubením výchovy v duchu askeze. Jednoznačně se stavěl proti povolení vstupu kněží do manželství, byť třeba formou dispense, čím by se uspokojila část kněžstva a udržela platnost celibátního předpisu. Ke skutečnému rozkolu došlo v lednu roku 1920, kdy se oddělila část kněžstva a vznikla poté Církev československá. Všechny tyto záležitosti oddalovaly skutečnou duchovní obnovu. Nelze však říci, že bylo špatné vše. Pozitivní bylo to, že se pro kněze začaly pořádat exercicie, rekolekce a teologicko-pastorační kurzy. Většina kněžstva totiž nebyla vybavena dostatečně filosoficky ani teologicky a málo kněží žilo z evangelia a z eucharistie, a tím pádem k tomu nevedli ani své věřící.³⁴ Mezi kladné postavy té doby ve smyslu výchovy kněží patřil například českobudějovický biskup Jirsík, který do založeného studentského semináře vybíral kvalitní učitele nebo královéhradecký biskup Brynych,³⁵ profesor pastorálky na bohosloveckém učilišti, který sestavil užitečné publikace.³⁶

Také v oblasti sociální výchovy církve je dobré zmínit R. Neuschla, který se zasloužil o uvádění encykliky *Rerum novarum*³⁷ tím, že sestavil Křesťanskou sociologii.³⁸

³⁴Srovnej: Kadlec, Jaroslav: *Přehled Českých církevních dějin 2*, Zvon 1991 Praha

³⁵Jirsík (1851-1883), Brynych (1852-1902)

³⁶Z jeho knih například *Soustavná liturgická kázání* nebo *Soustavná katechetická kázání*, apod.

³⁷Vydal papež Lev XIII, 1891. Tato encyklika neoslovila většinu církve ani věřících dělníků, ale měla velký ohlas u mladých kněží. Například A. Kolping, zakladatel Spolku katolických tovaryšů, se vyjádřil: "Kdo by se měl ujmout dělníků, ne-li kněží, kteří pocházejí z lidu a jsou Bohem povoláni šířit víru a vychovávat lid. Kněží znají lid nejlépe, jsou nezávislí a mohou se svého úkolu zhostit osobním odevzdáním a obětováním."

2.2.2 Vliv krize habsburského katolicismu

V období první republiky se katolická církev ocitla v situaci, kdy se musela vyrovnávat s rozpadem monarchie a silným anti-katolickým tlakem. Byla vytlačována do společenského ústraní a musela hledat vztah k nové státní reprezentaci, též ovlivněné protikatolickými náladami.

Vedle těchto problémů však katolicismus zažíval v tomto období také vnitřní krizi. Ta se projevovala zejména napětím mezi reformním proudem katolického kléru, soustředěným v Jednotě katolického duchovenstva, hierarchií a zbývajícími skupinami duchovních, orientovaných spíše konzervativně³⁹. Katolická církev byla vedle toho nucena reagovat na diskreditující zátěž habsburského katolicismu, který měl za následek zpovrchnění náboženského života, a bylo nutné hledat cesty, jak čelit rostoucí sekularizačním tendencím, které zasáhly české země více než ostatní státy Evropy, a zajistit duchovní i morální obnovu. Došlo k tomu, že tradiční liberalismus a husitismus byl u nás umocněn propojením s protihabsburským národním hnutím.⁴⁰

Pozitivním bylo využití nových postupů v pastorační praxi, které se začaly v té době projevovat - například hnutí dělnických kněží nebo nové formy pastoračního působení na vysokoškoláky.

Katolická církev v prvorepublikovém Československu nepředstavovala homogenní útvar, ale do jejího života se promítalo široké spektrum postojů a zájmů jejích členů, od demokratických až po fašizující trendy. Ve 30. letech pozitivně ovlivnila církev řada kněží, kteří tvořili určitou autoritu, či možno říci elitu. Několik z nich studovalo na zahraničních univerzitách, především v Itálii. Jednalo se např. o Anastáze Opaska, opata Jarolímka, a další. Mezi další důležité

³⁸ Vydány dva svazky, v letech 1898 a 1900

³⁹ Srovnej: Šebek, Jaroslav: článek sborníku České církevní dějiny ve druhé 20. století - Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999 - Odpovědný redaktor Jiří Hanuš V roce 2000 vydalo CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury) Brno

⁴⁰ Fiala: Český politický katolicismus

osoby patřil Václav Kubíček⁴¹. Byl jedním z těch, kteří pracovali v oblasti katecheze dětí. Byl propagátorem tzv. Mnichovské metody. Tato metoda se týkala katecheze dětí, a proto zde není více zmiňována.

2.3 Stav církve ve válečném období

2.3.1 Protektorát a Slovenský stát

Období okupace českých zemí od března 1939 do konce druhé světové války bylo dobou pospolitosti mezi jednotlivými církvemi na území protektorátu. Nejednoznačná situace byla na československém území, které bylo po Mnichovském jednání na konci září roku 1938 připojeno k Velkoněmecké říši. Byla vytvořena říšská správní jednotka nazvaná Sudetská župa se sídlem ve městě Reichenberg – Liberec. Vzniklo tím právní vakuum mezi státem a církví, protože Modus Vivendi⁴² ztratil platnost a Říšský konkordát z roku 1933 na těchto územích neměl právní platnost.

Nacisté tlačili na obyvatelstvo i ve vztahu k církvi katolické, jež se na rozdíl od některých evangelických sdružení, která Hitlera podporovala, distancovala od nacionálního socialismu a prohlásila jej za neslučitelný s křesťanstvím. Byly rozpuštěny křesťanské politické strany na župním území a také byla zrušena spolková katolická činnost. Sítil tlak na omezení výuky katolického náboženství

⁴¹Václav Kubíček (1866-1951) učitel katechetiky na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci, významný katecheta a autor učebnic náboženství v období první Československé republiky. Svým dílem přispěl k rozšíření Mnichovské metody s jejími formálními stupni v katechezi v Čechách a na Moravě.

⁴²Modus Vivendi (z lat. Způsob soužití) je typ dohody Vatikánu s dalším státem, upravující vzájemné vztahy. Vyšší formou je konkordát. Československá vláda schválila text 20. ledna 1928 a Svatá Stolica ho ratifikovala 2. 2. 1928. Vláda se vzdala práva jmenování nových biskupů ve prospěch papeže pod podmínkou, že budoucí biskupové musí být občany Československa a kurie předem oznámí jejich jména. Žádné území naší republiky nemělo být podřízeno církevní správě jiného státu a hranice diecézí se měly krýt s hranicí státu.

Srovnej: ŠKVARNA, Dušan a kol.: Lexikón slovenských dejín, Bratislava 1997

na školách i omezení účasti mládeže na mších a bohoslužbách. Protože na území Sudet říšský konkordát neplatil, byla ekonomická situace církve řešena nařízením.⁴³ Na území Protektorátu Čechy a Morava žily pod hrozbou perzekuce kromě katolické i všechny evangelické církve a denominace, církve českomoravská i pravoslavná. Jednalo se o dobu tříbení a zkoušky věrohodnosti své víry. Společné pro všechny církve v českém prostředí bylo v tomto čase ohrožení jejich úzké sepětí s osudy národa. Základní službou církve a kněží zůstávaly bohoslužby a náboženské obřady, mající v době nesvobody nový rozměr. U křesťanů často docházelo k přeskupení některých životních hodnot. Na počátku okupace byly nově uchopeny tradiční poutě s promluvami tehdejších významných kazatelů. Co se týká školní katecheze, díky aktuálním podmínkám jí bylo dopřáváno větší pozornosti jak ze strany žáků, tak i učitelů a rodičů. Bylo to mimo jiné i z toho důvodu, že výuka historie (dějepisu) byla postupně omezována a nakonec zcela ukončena. Křesťanská solidarita s rodinami vězněných nabývala v té době skutečně hmatatelné podoby.

V období Protektorátu fungovalo náhradní Arcidiecézní bohoslovecké učiliště v Praze, které vzdělávalo teology v době uzavření všech ostatních vysokých škol na Moravě, bylo možné studovat například na dominikánském a kapucínském řádovém učilišti. Obnovená Teologická fakulta Karlovy univerzity byla po skončení války opět otevřena, i když s počátečními problémy, a bylo zde nově otevřeno Katechetické studium kandidátů učitelství náboženství. Studium trvalo dva (pro první stupeň) nebo tři roky (pro vyšší ročníky). Budoucí učitelé navštěvovali současně pedagogickou fakultu pro získání pedagogických znalostí a na katechetickém studiu se zabývali mimo teoretické části i praktickými

⁴³Nařízení o stanovení církevních příspěvků z 2. května 1939, což se týkalo církví Římskokatolické, Evangelické a Starokatolické a určovalo v souladu s říšským zákoníkem povinnost členů těchto církví platit církevní příspěvky. Ta část arcidiecéze pražské, která se stala součástí Říše, musela být ekonomicky samostatná.

katechetickými cvičeními.⁴⁴ Kromě těchto fakult existovala v Československu Katolická fakulta bohoslovecká v Bratislavě, která díky samostatnému Slovenskému státu nemusela za války fungování přerušit.⁴⁵

Pro katolickou církev bylo válečné období významné v tom, že po opadnutí silné protikatolické vlny z prvních let existence nového československého státu postupně obnovila svoji duchovní životaschopnost. Obdobně jako ostatní církve v českých zemích vyšla i církev katolická z tohoto období s velkým morálním kreditem a nebývalou autoritou. Bylo stíháno přes tři sta sedmdesát českých kněží, z nichž sedmdesát pět zahynulo. Nejen tím, ale i jednáním laiků ze svého okolí byla otevřena cesta k pastorační lidem v té době váhajícím.

Během válečných událostí se stalo mnohé, co změnilo podobu českého katolicismu. Především se rozešly místní církve v českých zemích a na Slovensku. Katolická církev v Čechách a na Moravě stála v poměrně silné jednotě proti okupaci a její členové posílili domácí i zahraniční odboj. Za všechny je možné připomenout spolu s K. Skalickým lidického faráře Josefa Štemberku, který byl⁴⁶ zastřelen spolu se svými farníky jako poslední ze všech, ač mu vedoucí Gestapa nabídli tehdy možnost odejít a zachránit se.

Čeští kněží přispívali ve své většině k povzbuzení českých obyvatel již od podzimu 1938 v zabraném pohraničí. Kolaborantů mezi katolickým kněžstvem bylo velmi málo, naopak řada českých i moravských katolických i evangelických kněží a dalších věřících se zapojila do odbojových skupin.

Na Slovensku byla situace o mnoho komplikovanější. Nově vytvořená

⁴⁴Novotný, Vojtěch: Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století, Karolinum, Praha 2007 str. 45

⁴⁵Pro úplnost je nutné doplnit, že katechetické a teologické vzdělávání zajišťovaly i další ústavy – diecézní bohoslovecká učiliště. Tato učiliště existovala Brně, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Litoměřicích a do konce války ve Vidnavě.

⁴⁶V tragické noci 10. července 1942 byl zabit

Slovenská republika⁴⁷, jejímž prezidentem se stal kněz Jozef Tiso, byla stále více strhávána do fašizujícího víru, což se mimo jiné projevilo i v odsunu židovských obyvatel Slovenska do Německa. Je pravděpodobné, že i slovenský případ (Tiso byl odsouzen v březnu 1947 k smrti a v dubnu téhož roku popraven) spoluurčil pozdější rozhodnutí Vatikánu o zákazu angažmá kněží v politice až na výjimečné případy.

2.3.2 Situace po druhé světové válce

Podle historika Karla Kaplana český katolicismus vstupoval do osvobozené republiky s velkým morálním kreditem. Až na malé výjimky se duchovní chovali během nacistické okupace statečně, velká část se podílela na národním odboji, přes pět set duchovních bylo vězněno a více než pětina z nich svou aktivitu zaplatila životem. Tuto vlasteneckou činnost, jejíž připomenutí v české poválečné nacionální vlně bylo důležité, zvýraznil i Vatikán, když jmenoval bývalé nacistické vězně Josefa Berana a Štěpána Trochtu a podporovatele odboje Karla Skoupého a Josefa Hloucha biskupy.

Dramatické válečné události ovšem měly svou českou dohru v podobě odsunu německých obyvatel Československa, který probíhal zvláště ve své první fázi v roce 1945 velmi tvrdým způsobem. Někdy dokonce přešel ve mstivé lynčování, přičemž nebyli ušetřeni nevinní lidé. Podstatnou skutečností bylo také to, že mezi odsunutými Němci bylo mnoho katolických věřících, nositelů lidové zbožnosti pěstované po staletí.

⁴⁷ Byla uznána Vatikánem 25. 3. 1939

2.4 Situace v období socialismu

2.4.1 Nátlak státu a snaha o diskreditaci církve

Protože po únoru 1948 nastala komunistická totalita, církev a věřící se začali ocitát v těžké situaci. Nejednalo se o prudký zlom, ale o postupný vývoj, o kterém svědčí i reakce biskupů již o dva roky dříve, kde ve svém listě požadovali právo vykonávat katechezi ve školách a svobodu náboženského vyznání dospělých.⁴⁸

Z podniků, úřadů (z nichž zvláště byla postižena ministerstva zahraničí, obrany, vnitra, školství), odborů, společenských organizací museli odejít všichni, o nichž prověřovací komunistické komise usoudily, že nejsou dost pokrokoví či aspoň přizpůsobiví novým poměrům. Krutě byli postiženi věřící učitelé. Při údajně "studijních" prověrkách dostávali studenti například záludnou otázku: „jak jste se vyrovnal s náboženskými předsudky?“⁴⁹

Vzhledem k tomu, že se vládnoucí moc rozhodla formovat občany již od mládí, místo skautské organizace, která své členy vedla v duchu křesťanských zásad, byla nabídnuta dobrovolná členství např. v ČSM. Kdo chtěl studovat nebo pracovat ve školství, vstoupit „dobrovolně“ musel. Církevní tisk, který do té doby alespoň částečně mohl nabídnout katechetická témata (i když v omezené míře), byl zastaven. Velká část nerozprodané náboženské literatury byla zlikvidována pod nesmyslnými záminkami. Místo týdeníků s názvy *Katolík*, *Neděle* a *Rozsévač* byl povolen jediný, státem kontrolovaný časopis.

Když stát⁵⁰ ujišťoval, že svoboda náboženství je jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu a prohlašoval „*Odsuzujeme samovolné*

⁴⁸ Srovnej: Pastýřský list o škole z 23.4.1946, Pastýřské listy 1945-2000, KNA, Kostelní Vydří 2003

⁴⁹ Viz: Vaško, Václav: *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 - začátek 1950*, KNA, Kostelní Vydří 2004

⁵⁰ Prostřednictvím Ústředního akčního výboru Národní fronty

zásahy do církevního školství a všechny akty, které by náboženskou svobodu mohly porušit.“⁵¹ jednalo se o lež, protože zanedlouho byl schválen zákon o jednotné škole, čímž de facto zaniklo církevní školství.⁵²

2.4.2 Tlaky na církevní hierarchii a znemožňování pastorační činnosti

Jako příklad složité situace v oblasti pastorace a katecheze, je vhodné připomenout, jaké tlaky činila vládní moc na vrcholné představitele církve. Nedlouho po převzetí moci komunisty následovalo usnesení ÚV KSC³ ohledně postupu proti církvi, jenž zahrnoval plán postupného „odstavování“ biskupů. Arcibiskup Josef Beran byl držen v domácím vězení, čímž mu bylo znemožněno vykonávání úřadu.⁵³ Jako řada dalších kněží, i on se rezolutně postavil proti tzv. „Katolické akci“, zkonstruované komunisty jako jeden z pokusů na ovládnutí církve.⁵⁴ V prohlášení této akce, které, jak píše Václav Vaško, bylo „míchaninou zásad encykliky Quadragesimo anno a komunistických agitačních hesel“⁵⁵, například stálo, že jedním z cílů „Katolické akce“ je zabezpečení náboženské výchovy pro dnešek i pro budoucí dobu.⁵⁶

Z pohledu biskupů bylo nutné na vznik „Katolické akce“ reagovat. Udělali to formou sepsání pastýřského listu s názvem „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“.⁵⁷ V tomto listu se dostalo ostré kritiky jak projektu samotnému, tak všem, kteří na něm spolupracovali. Zavrženy byly i tzv. Katolické noviny, tehdy vydávané výborem „Katolické akce“, které neměly schválení biskupské konference.⁵⁸

⁵¹ Prohlášení o náboženské svobodě ze dne 18. března 1948

⁵² Srovnej: Vaško: Dům na skále

⁵³ Srovnej: Svoboda, B. a Polc, J.V.: Kardinál Josef Beran - Životní příběh velkého vyhnance, Vyšehrad, Praha 2008

⁵⁴ Viz tamtéž, str. 204.

⁵⁵ Viz tamtéž, str. 174.

⁵⁶ Viz tamtéž, str. 175.

⁵⁷ Viz tamtéž, str. 177.

⁵⁸ Viz tamtéž, str. 178-9.

Dále se ve výše zmíněném usnesení Ústřední výbor shodl na nutnosti omezení rekolekcí, misií, exercicií a podobně.⁵⁹ Ačkoli oficiálně mohl podle zákona každý svobodně vyjadřovat svůj názor, vše bylo podřízeno cenzuře. To se týkalo i obsahu kázání a pastýřských listů.⁶⁰

Na základě nastalé situace arcibiskup Josef Beran, košický biskup Jozef Čársky a litoměřický biskup Štěpán Trochta obdrželi v Římě (po informování papeže Pia XII.) rady, jak jednat s novým režimem. Přivezli také "mexické fakulty", úlevy z Kodexu iuris canonici organizační, disciplinární a liturgické povahy,⁶¹ které umožnily zřídit alternativní tajnou hierarchii, sloužit mši svatou v rodinách i vězeních apod. Hlavně také umožnily tajné studium teologie.

Snaha o řešení probíhala i na veřejné bázi, příkladem je žádost biskupů o splnění dohod o církevním školství. Šlo o to, aby byly školní osnovy zbaveny všeho proticírkevního, aby věřící měli právo se sdružovat, aby byla odstraněna odborná a sociální diskriminace kněží, řeholníků a řeholnic, a tak dále.⁶² V reakci na zmíněné požadavky však státní moc ještě více přitvrdila. Požadovala kladné a veřejné stanovisko k režimu a prohlášení bezpodmínečné loajality, nebránit kolaboraci kněží, zrušit suspenzi kněží, apod.

2.4.3 Stav katecheze vzhledem k izolaci Československa

V Československu se výrazněji objevily požadavky na obnovu katecheze a jejího správného chápání po skončení koncilu, tj. v druhé polovině šedesátých

⁵⁹ Viz tamtéž, str. 207 – 208.

⁶⁰ Viz tamtéž, str. 147.

⁶¹ Některé pravomoci vyhrazené papeži mohly být přeneseny na biskupy nebo na kněze. Tím zůstala zajištěna právní kontinuita církve i v případě znemožnění styku biskupů se Svatým stolcem. Těmto nouzovým opatřením se obecně říkalo „Mexické“, protože podobné úlevy poskytl začátkem 20. století Pius X. mexické církvi v době jejího pronásledování.

⁶² Srovnej: Memorandum ze 31. ledna 1949, které předali biskupové prezidentu Gottwaldovi (též např. Vaško, Václav: Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 - začátek 1950, KNA, Kostelní Vydří 2004)

let. Je sice pravdou, že již krátce po válce došlo k důležitému kroku, a to roku 1947, kdy papež Pius XII. vydal encykliku s názvem *Mediator Dei*⁶³ jako předchůdce reformy liturgie II. vatikánského koncilu. Ta byla také východiskem počátku třetí fáze liturgického hnutí. Na liturgické hnutí reagovalo v českém prostředí více teologů. Někteří dokonce svým chápáním předstihli dobu, jako například dominikán Silvestr Maria Brait⁶⁴. Ten vyzdvihoval aktivní účast, dialogickou formu mše svaté. Účastí měl na mysli mystickou účast na Kristově oběti, to znamená ztotožnění se s ní.⁶⁵

Československá katolická církev vstupovala do období diktatury proletariátu⁶⁶ bez kontaktu se světovou církví a bez legálního spojení s papežem a římskou kurií a se ztrátou teologické a pastorační kněžské elity následkem procesů, věznění a zákazů výkonu duchovenské činnosti. Nastala izolace církevní hierarchie, buď vězněné, což byl i případ S.M. Brait (jenž byl například zatčen přímo v arcibiskupském paláci a poté odsouzen k patnácti letům těžkého žaláře za to, že vyjadřoval v textech, kázáních i při setkávání s věřícími či přáteli nutnost bojovat proti marxismu-leninismu⁶⁷) nebo kontrolované prostřednictvím státních zmocněnců na konzistořích, cenzurou korespondence a návštěv. Církev přišla o praktickou možnost svobodné pastorace a vliv na rozmístění kněží, kteří

⁶³Vydání této encykliky otevřelo třetí fázi liturgického hnutí, které přineslo obnovu vztahu mezi liturgií a katechezí. První fáze je spojována s obnovou gregoriánského chorálu a druhá je zařazována do počátku dvacátého století, kdy má počátek chápání identity církve jako mystického Kristova těla. Čtvrtá fáze měla za úkol uskutečnění obnovy v praxi a vytvoření obsáhlého programu vyučování a katecheze. - Srovnej např. Zimmermannová, M.: Otevíral jim oči, <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2010-3/Liturgicka-ychova-v-katechezi.html> [cit. 10.10 2011].

⁶⁴Brait (1898-1962) patřil k vůdčím osobnostem katolické Moravy. Jeho přednášky a kázání měly velký ohlas, úspěšný byl jako teolog, básník, esejista, literární kritik, iniciátor mnohých kulturních počinů. Založil například revui *Na hlubinu* (1926–48)

⁶⁵Srovnej Zimmermannová, M.: Nástin vývoje vztahu mezi liturgií a katechezí v historii církve, *Cesty katecheze*, 2010/3, s. 19

⁶⁶diktatura Proletariátu (vláda dělnické třídy) - období, v němž existují různé společenské třídy, ale tzv. diktatura buržoazie je nahrazena socialismem. Pozn. aut.

⁶⁷Srovnej: <http://www.ustrcr.cz/cs/brait-josef-silvestr-maria-14-6-1898>[cit. 2. 12. 2011].

měli navíc omezenou možnost vzdělávání, protože oba státní semináře vznikly mimo vůli církve a jejich odborná i výchovná úroveň vzbuzovala pochybnosti.

Konání katechezí dospělých a jakákoliv organizovaná laická činnost včetně společné modlitby byla považována za protiprávní.

Stav vedení jednotlivých diecézí byl více než problematický, protože navzdory tomu, že to nevyhovovalo potřebám církve a navíc odporovalo církevním předpisům, byli biskupové nahrazováni kapitulními vikáři.

Obrovským problémem byl také praktický zákaz šíření informací vzhledem k podmínkám cenzurovaného tisku a nemožnost vydávat potřebnou literaturu pro pastorační a vzdělávací, a to jak laiků, tak i duchovních.⁶⁸

Existovali dříve vydané knihy velmi kvalitních autorů, mezi něž můžeme zařadit Jana Evangelistu Urbana⁶⁹, Reginalda Maria Dacíka⁷⁰ a další. Tito autoři byli pronásledováni a vězněni na základě vykonstruovaných procesů, takže jejich publikační činnost jim tím byla zamezena. Například zmiňovaný J.E.Urban byl jednou z klíčových osobností české katecheze dvacátého století. Byl významným přispěvatelem do katolických periodik. V období první republiky byl ředitelem Třetího řádu sv. Františka, kde započal svou snahu o vytvoření dynamického apoštolského společenství, založil Laický apoštolát. Pořádal různé duchovní konference, kurzy, přednášky a exercicie. Věnoval se katechezi na školách, vyučuje konvertity i katechumeny náboženství a mnoho dalších činností. Roku 1946 vydal vynikající knihu Učení víry, která vznikla ze

⁶⁸ Srovnej: Cuhra, Jaroslav, Československo-vatikánská jednání 1968-1989, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2001, s. 21.

⁶⁹ Viz kapitola J.E.Urban

⁷⁰ Dacík (1907-88) spolu s S. M. Braitem řídil edici Krystal, byl autorem řady knih: Bůh v duši, 1936; Bůh a jeho život, 1937; Bůh ve svém díle, 1938; Škola dominikánské mystiky, 1938; Bůh ve svátostech, 1940; Mravouka podle zásad sv. Tomáše Akvinského, 1946; Prameny duchovního života, 1947; O přátelství, 1947 atd. Rozsáhlá byla i jeho překladatelská činnost. Do roku 1950 se věnoval činnosti přednáškové a pastorační v Olomouci. Tuto činnost přerušil jen v letech 1940–46, kdy byl ustanoven převorem dominikánského kláštera u svatého Jiljí v Praze. Roku 51 byl odsouzen k 19 letům vězení. V letech 1965–74 byl duchovní rádce a formátor sester na Velehradě – srovnej <http://www.cyrilky.cz/index.php?page=reginald-m-dacik-op> [cit. 17. 12. 2011].

dvou původních proudů – z kázání na témata z evangelií a na obsahy listů sv. Pavla a sv. Jana. U těchto témat došlo k proniknutí do takových hloubek, že se objevily hodnoty, později zobrazené v Učení víry či v Katechezi. Protože současně bylo potřeba vyučovat dospělé náboženství, tento výťah byl upraven tak, aby vyhovoval pro živou teologii. Jeho katecheze byla rozdělena na jednotlivé části, výborně na sebe navazující.⁷¹ Zajímavostí, na kterou upozornil například Václav Ventura je, že učení J. E. Urbana velmi připomíná členění katechismu katolické církve, a že jeho myšlenky byly již ve své době originální a burcující. Uvádí: „S Bohem se setká v životě každý člověk. Někdo v dětství, jiný v plném věku nebo ve stáří. Někdo náhle, jako když blesk sjede vedle něho do země, někdo nepozorovaně. Jako ztráta Boha je strašlivou, tak musí být návrat k Bohu velikým, otřásajícím, proměňujícím okamžikem života.“⁷² Zabýval se také nezodpovězenou a bolavou pastorační otázkou, jak účinně Krista zvěstovat. Chybou zdůrazňovanou Urbanem již před šedesáti lety bylo, že do mladých se tlačí náboženství, a přitom je třeba počkat a říci si, že nejde o propagační záležitost – vždyť budoucnost víry je Boží věcí. Katechetovou snahou má být pouze to, aby Bohu byla vzdána čest.

V otázce, kterou se kněží zabývají do dnes, jak zareagovat na žádost o udělení svátosti křtu, či jiných svátostí, když není zárukou budoucí duchovní život příjemců svátostí, Urban zdůrazňoval, že je třeba zvážit to, že se nejedná pouze o kanonickou otázku, a v rozhodování konkrétního kněze je důležitá otázka teologická. Je dobře, když je žadatel připraven, ale současně je nutno uznat působení svátosti. Za její udělení je kněz zodpovědný a musí být alespoň naděje, že jednou daný člověk Krista přijme. Nevíme totiž, co v budoucnosti Bůh zařídí

⁷¹ V doplněném a upraveném vydání má kniha tyto kapitoly: Úvod s názvem Smysl života, I. Vstup (smysl bytí, tajemství života, poznání Boha, tradice církve), II. Bůh v sobě a jeho stvoření 1. Vtělení, 2. Vykoupení, 3. Eucharistie, 4. Církev, 5. Věčnost. III. Výstup – cesta ke Kristu, 1. víra, desatero, cnosti, 2. modlitba, 3. svátostný život, 4. život v církvi, 5. vnitřní život s církví v Bohu

⁷² VENTURA, V: Jan Evangelista Urban - Život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality, CDK, Brno 2001

a jak kdo dál bude žít. Trpělivost, moudrost a laskavost mají být vlastnosti každého kněze, a pokud není z hloubi srdce knězem charismatickým, ale pouze zaměstnancem církve, bude pak obdobným způsobem poznamenán jeho případ – v čemž je jasně vidět spojení pastorační teologie se spirituální teologií.⁷³

Ani v situaci tvrdé izolace a nemožnosti porovnávání pastorační situace v jiných zemích mnozí katolíci v Československu nerezignovali. Přestože změna chápání a provádění katecheze probíhala velmi pomalu, byla zřejmá pomoc koncilu v této oblasti. Svými dokumenty nasměroval nové chápání i celé pojetí katecheze a konečně ukončil období „nakrabičkování“ katecheze do formulací, pouček a období zatlačení do pozice školního předmětu, který se vyučoval a zkoušel, místo předával a žil. Díky mnoha kněžím, biskupům i laikům se postupovalo alespoň v mezích daných možností. U nás vzhledem k totalitnímu socialistickému režimu mohly být veřejně publikovány katechetické směrnice až po jeho skončení, po tzv. sametové revoluci.⁷⁴

2.4.4 František kardinál Tomášek

Biskup Tomášek podporoval liturgickou reformu a chápal ji především katecheticky. Soustředil se na obnovu křesťanského učení: „liturgie nemá stránku pouze mysteriosní, ale hlavně didaktickou [...] je však nutno zachovat disciplínu, aby nikdo nedělal nic o své vůli.“⁷⁵ František kardinál Tomášek uzrál ve vynikající osobnost na pražském biskupském stolci. Administrátorem pražského arcibiskupství byl jmenován roku 1965. Hleděl ke svému předchůdci Beranovi s úctou a netěšilo ho, že jeho přechod do Prahy byl umožněn kvůli

⁷³ Údaje čerpány z knihy: VENTURA, V: Jan Evangelista Urban - Život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality, CDK, Brno 2001

⁷⁴ Viz: Katechetické směrnice České biskupské konference 1994

⁷⁵ Opatrný, A: Kardinál Tomášek a koncil, Sborník ze symposia k 10. Výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. Výročí zahájení 2. Vatikánského koncilu, Pastorační středisko, Praha 2002, s. 61.

Beranovu exilu. Šedesátá léta byla dobou, kdy sice již nebyl tak silný tlak na církev, avšak situace přesto nebyla dobrá. Státní úředníci se nově příchozího pětadesátiletého biskupa pocházejícího z moravského venkova nebáli a předpokládali, že si ho dobře vybrali a možná spoléhali i na to, že byl dříve členem Mírového hnutí katolického duchovenstva. Příchod do Prahy byl pro Tomáška velkým krokem, z vesnického prostředí vstoupil rovnou do hlavního města. Jeho dostatečnou přípravou však bylo to, že se osobně účastnil Druhého vatikánského koncilu, se kterým se absolutně ztotožňoval. Účastnil se všech čtyř zasedání, kde přednesl pět příspěvků, z nichž pozoruhodný byl ten, jenž se zabýval možností svolání koncilu na téma sblížení s pravoslavnými církvemi.⁷⁶ Tomášek vycházel ze známé skutečnosti, že v katolické církvi nemá pastorační program diecéze žádnou kanonickou formu. Chápe se jako veřejně publikovaná představa o tom, kam bude život diecéze v nejbližších letech směřovat, dále obsahuje analýzu personálního stavu a jeho vývoje, volbu postupných cílů a metod k jejich uskutečnění. Počítá se svobodným životem církve a rozsáhlou komunikací mezi jednotlivými skupinami. Tento model byl běžný v západní Evropě, například v Německu, v podmínkách socialistického Československa však nebyl realizovatelný. V pastoračním programu kardinála Tomáška byla však jedna důležitá metoda, kterou úspěšně využíval - pastýřské listy. Ty mívají vždy konkrétní biblický námět a bývají doplněny o další programy vzdělávací nebo duchovně formační. Biskup Tomášek redigoval oběžníky, které směly být čteny v kostelech. Pomocí nich vyhlásil i dlouhodobé programy, jako například Desetiletí duchovní obnovy národa.⁷⁷

Tomáškovu chápání úlohy laiků bylo v souladu s koncilem, s opatrností vůči režimu však toto oslovení používal výjimečně a spíše označoval konkrétní stavy

⁷⁶ Hartman, J., Svoboda, B., Vaško, V.: Kardinál Tomášek, Zvon, Praha 1994

⁷⁷ Srov. tamtéž

– rodiče, mladé, nemocné, a podobně a mluvil o křesťanech či věřících.⁷⁸ K rozhodnému postoji vůči politickému režimu pak dospěl v osmdesátých letech. V této době také velmi podporoval vydání českého katechismu. Ten měl tři části: První učení o Bohu - pro nejmenší děti, Dějiny spásy - pro starší žáky, který obsahoval biblickou dějepravu, rozdělen na Starý a Nový zákon. Třetí díl katolického katechismu měl název Život z víry. U tohoto dílu šlo o klasický katolický katechismus, určený samozřejmě i pro dospělé a jako takový byl užíván i po převratu.⁷⁹ Kardinál Tomášek se stavěl se stoupajícím věkem stále důrazněji před státní představitele na obranu možností pastorace v církvi. Zdůrazňoval doslova: „je nám upíráno mnohé, co nezakazuje zákon, ale mimo zákonnou kompetenci lidé pověřeni veřejnou správou. Ale v každém právním státě platí zásada: Všechno, co není zakázáno, je povoleno - rozumí se zákonem, ne něčí libovůlí. Nebojte se tedy např. uskutečňovat plný církevní život v duchu Druhého vatikánského koncilu, ve farnostech i mimo ně. Na vás je také, abyste byli oporou kněžím, kteří se po minulých zkušenostech obávají ztráty možnosti sloužit vám veřejně.“⁸⁰

2.4.5 Katecheze ve společenstvích, v kostelích a pod tlakem perzekucí

Novým způsobem pastorace a katecheze byla práce kněží v místech, kde nebylo primárně běžné jejich konání. Jednalo se o cely ve věznicích, místa v přírodě anebo soukromé objekty (většinou byty) s alespoň minimálním

⁷⁸ Opatrný, A: Kardinál Tomášek a koncil, Sborník ze sympozia k 10. Výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. Výročí zahájení 2. Vatikánského koncilu, Pastorační středisko, Praha 2002, str.185

⁷⁹Osobní zkušenost autora s uvedeným katechismem. Dále srov. Například: <http://spcp.prf.cuni.cz/42-56/47-cele.pdf> [cit. 15. 1. 2012].

⁸⁰ Srovnej: Dva dopisy kardinála Tomáška k petici katolíků Katolickým věřícím v Československu http://www.mzv.cz/vatican/cz/dokumenty_a_archiv/dokumenty_z_historie_vztahu_statu_a.html [cit. 2. 2. 2012].

utajením. Téměř oficiálně bylo možné tuto činnost provádět v kostelích a kaplích v rámci bohoslužby slova či těsně po jejím skončení. Samozřejmě tato možnost byla reálná spíše v letech šedesátých a poté koncem let osmdesátých. Pokud však režim zjistil, že je místní kněz příliš aktivní či oblíbený, došlo k jeho přeložení, či dokonce ztrátě souhlasu s výkonem duchovenské služby.

Autor této práce se účastnil katechezí vedených O. Mádrmem nebo V. Rudolfem, a proto jsou zde uvedeny jako ilustrační příklad pro popis situace v letech osmdesátých.

Pro popis rozdílu v činnosti těchto dvou kněží lze uvést příklad: Oto Mádr navštívil tajné společenství zorganizované synem Adolfa Rázka⁸¹ v jednom z bytů některého z účastníků. Tam velmi zapůsobil na shromážděné křesťany, i když ne všichni byli disponováni katechezi zpracovat a přijmout, protože nebyli na stejné spirituální úrovni. Pro někoho byl vysoký nárok požadované morálky, zvláště ve věcech, které v socialistickém státě byly mnohými brány jako samozřejmé. Některé morální zásady, které vštěpoval svým posluchačům, nebyly však lehce uchopitelné. Přesto byly velmi užitečné a nesly své plody.⁸² Po přednesení a případném vyjasnění dotazů se rozloučil a byt bez zdržování opustil.

Naopak Vladimír Rudolf, u něhož je až neuvěřitelné, že mohl na jednom místě působit přes třicet let (v pražské farnosti na Lhotce), využíval prostor v rámci bohoslužby. Například nedělní promluvě věnoval téměř polovinu celkové délky mše svaté a připravil pro ni nějaké katechetické nebo společensko – křesťanské téma.⁸³ Mimo bohoslužby konal katecheze v budově kostela, přilehlé kapli.

⁸¹ český katolický aktivista, politický vězeň komunistického režimu, vyšetřovatel Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu

⁸² Mádr například nebyl odpůrcem alkoholu, vždyť tehdy doporučoval každý den vypít jednu malou sklenku piva, ale například jeho názor na pití byl přísný. Vyjadřoval se k běžnému životu a běžným věcem z pohledu křesťanské morálky

⁸³ Například témata rozvodovosti, potratů i další ožehavá témata byla velmi důrazně předkládána všem přítomným poměrně často z důvodu jejich aktuálnosti

Protože byl i u zrodu díla koncilové obnovy,⁸⁴ bylo evidentní, že se jeho činnost ubírala stejným směrem. Překládal cizojazyčné texty a rozšiřoval je mezi farníky.⁸⁵ Na některé lidi působil jako tvrdohlavý zastávce svých názorů, většina však uznávala, že názorů veskrze správných.

Své názory vykládal jednoznačně, na rozdíl od některých kněží, kteří při své snaze o nekonfliktnost dokonce vstoupili do později založeného Sdružení katolických duchovních.⁸⁶

Nutné je však říci, že i mezi kněžími, kteří se zpronevěřili členstvím ve sdružení *Pacem in terris*, byli tací, kteří katechezi konali, a to i kvalitně. Jejich celkové posuzování však není naším záměrem.

Perzekuce řeholních řádů v padesátých letech probíhala v českých i slovenských zemích a počty zatčených byly v obou zemích podobné. Na Slovensku probíhaly procesy se slovenskými řeholníky, v Čechách s řeholníky z celé republiky. Byli postiženi řeckokatoličtí Basiliáni, Dominikáni, Františkáni, Jezuité, Verbisté a další.⁸⁷ Protože hlavním posláním například řádu Verbistů – Společnosti Božího Slova - je šíření evangelia, duchovní obnova a katecheze, byly dopady rušení řádů dalekosáhlé i v těchto směrech. V době počátku perzekucí působilo například na Slovensku téměř dvě stě misionářů této Společnosti.

⁸⁴ Dílo koncilové obnovy bylo hnutí vzniklé v květnu 1968 a mělo za cíl sdružování biskupů, kněží i laiků při práci na obnově církve podle II. Vatikánského koncilu. Na ustavujícím sněmu jej podpořili téměř všichni biskupové a několik tisíc lidí. Státní moc však založení nepovolila a po srpnu muselo být rozpuštěno

⁸⁵ Autor této práce měl také některé texty psané prŕpisem od P. Rudolfa zapŕjčeny, aby text mohl šířít

⁸⁶ SKD-*Pacem in terris* bylo jedním z dalších pokusů v historii, jehož cílem mělo být „paralyzovat nepřiznivý vliv Vatikánu, zahraniční emigrace a domácí hierarchie“ a poskytnout platformu pro činnost „duchovenstva nakloněného socialismu“ – viz např. SNA, f. ÚV KSS-Predsedníctvo: Stanovisko ideologického oddelenia ÚV KSS k návrhu obnovenia činnosti loajálnych katolíckych duchovních zo 16. decembra 1970

⁸⁷ Na Slovensku se jednalo dále o tyto řády: Kapucíni, Lazaristé, Milosrdní bratři, Piaristé, Premonstráti, Redemptoristé východního a Redemptoristé latinského obřadu, Salesiáni, Salvatoriáni, Školští bratři, Těšitelé

I po uvěznění více než desetiny jejích členů, mnozí pracovali ve skrytu a v utajení. Příkladem byl ostatním Vincent Babin nebo Jozef Šabo o jejichž práci máme svědectví pamětníků či publikované informace.⁸⁸ Jsou dokumentací jejich odvahy při vedení katecheze, při rozhodování, zda odejít do ciziny, zda pomáhat ve své vlasti. Například kněz Babin se ukrýval deset let a po celou dobu duchovně i fyzicky pracoval. Vytvářel skupiny o počtu maximálně deseti věřících, vedl katecheze dospělých. Pomáhal i kněžím, kteří vedli duchovní cvičení, nebo je konal sám také pro kandidáty kněžství.⁸⁹

2.4.6 Skrytá církev a snahy intelektuálů v reakci na rušení bohosloveckých učilišť

Skrytou církví zde rozumějme veškerou činnost, která nebyla veřejně povolena, ale přesto byla vykonávána, byť pod hrozbou uvěznění a někdy i pod hrozbou ztráty života. Takto pojatá skrytá činnost se samozřejmě netýká pouze života církve a jednotlivých katolíků po roce 1948, ale zahrnuje i život církve v tzv. protektorátu, tedy v období 1939-1945. Už tato doba totiž předurčila některé formy skryté práce i formy nátlaku a represe, používané i po převzetí moci komunistickou stranou. Dále je třeba uvést, že podoba skryté neboli podzemní činnosti postrádala jednotné církevní vedení, proto její tvářnost byla velmi rozmanitá. Z tohoto důvodu se tedy nedá mluvit o jediné skryté církvi, ale spíše o několika katolických skupinách, které spojovala myšlenka "katolicity" (spjatosti s římskokatolickou církví v její všeobecnosti).

Všechny skupiny však spojovala idea nutnosti doplňování vzdělání, především filozofického a teologického, což se projevilo již v komunistických vězeních,

⁸⁸ Takáč, L. a kol. Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2001

⁸⁹ Ke sledování a utlačování řeholníků docházelo již od roku 1947, například kampaní proti Zdeňku Poláčkovi, z důvodu jeho úspěchů v pastoraaci - srov. Vlček, V. Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 -1964, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2003, str. 27

kde vznikaly celé "vězeňské univerzity" za neuvěřitelně obtížných podmínek. Tomuto vězeňskému vzdělávacímu systému se mohlo ve vězeních dařit proto, že ve většině zařízení existovala v padesátých letech tzv. kněžská oddělení, kde se většinou vyskytovaly katolické intelektuální špičky. Na tato kněžská oddělení se někdy podařilo proniknout i nekněžím (známý je případ Václava Vaško), kteří měli zájem o další vzdělávání. Prvním paradoxem je tedy již skutečnost, že katolické elity prokázaly neuvěřitelnou vitalitu v opravdu tvrdých podmínkách a byly schopny vzdělávat sebe i jiné, sloužit liturgii a pomáhat druhým. V rámci vězeňských poměrů se také prohlubovaly diskuse nejen nad přednášenými tématy, ale také nad vztahy mezi jednotlivými teologickými disciplínami a pastorcí, eventuálně mezi teologií a tzv. profánními obory. K tomu samozřejmě přispívalo i to, že se vězni mnohem lépe poznali než by tomu bylo za běžných situací.

Většina vězněných katolických intelektuálů pokračovala ve skryté činnosti po propuštění z vězení. Ve druhé polovině 60. let došlo k naplnění různých "vězeňských" představ o pastorační práci. Počátek sedmdesátých let znamenal znovu návrat především ke skrytým formám činnosti - i vzhledem k tomu, že duchovní, kteří získali povolení k veřejné službě, o něj často znovu přišli. Dalším paradoxem skryté církve v 60. - 80. letech je možné nazvat výraznou specializaci a vytvoření určitých center, v nichž se uplatňovaly různé taktiky a preference práce. Zcela originální centrum vytvořil bývalý vězeň Felix Maria Davídek, kterému se podařilo získat v roce 1967 biskupské svěcení a vytvořil se svými spolupracovníky jakousi „paralelní církevní polis“ včetně hierarchických stupňů. Davídek se pokusil i o změnu dosavadní církevní praxe tím, že vysvětil i ženy. Na ukázkce činnosti této části církve si můžeme představit, do jaké míry se odlišoval český katolicismus od zcela specifické podoby katolicismu například polského, který vlastně takové podoby skryté církevní práce neměl.

Jeden z podnětů pro vznik skryté církve představoval zákaz, který dali biskupové svým bohoslovcům v roce 1950 po zrušení diecézních bohosloveckých učilišť. Zákaz se týkal studia ve státem zřízených centralizovaných seminářích. Tehdy například brněnský biskup pověřil jednoho z kněží organizací neoficiálního studia bohoslovců, kteří odmítli odejít studovat do Prahy.⁹⁰

Po roce 1964 se kolem kněze (později biskupa) Felixe Davídka začal vytvářet okruh místní církve, tajné společenství, které se postupně stávalo jakousi fungující organizací, nazývanou Koinótés. Svými vlastnostmi i svými schopnostmi pastoračními a řídicími se Davídek stával pro většinu členů Koinótés velkou autoritou.⁹¹ Prvotním impulzem, který F. Davídka vedl k jeho činnosti, byla pravděpodobně touha zřídit katolickou univerzitu na Moravě.⁹² Jeho katechetická činnost v pozdějších letech nebyla hlavním obsahem jeho činnosti, byla však ve své době velmi potřebná a více méně jedinečná.

Davídek věnoval mnoho času problémům katolické morálky, v cyklech seminářů o svátostech se zabýval tématem svátostného manželství. Od dogmatického pohledu směřoval k dogmatické a pastorální problematice. V jeho koncepci se pastorálními tématy zabývali i jeho spolupracovníci. Byl pravděpodobně jediným, kdo v polovině šedesátých letech minulého století využíval při katechezích témata z kybernetiky a lékařství. Jeho přístup k lidem byl co nejindividuálnější. Podle dochovaných svědectví⁹³ při duchovním vedení

⁹⁰Demel, Zdeněk: Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu, CDK, Brno 2008

⁹¹Fiala, Petr, Hanuš Jiří: Skrytá církev. Felix M.Davídek a společenství Koinótés, CDK, Brno 1999, str. 180

⁹²K této myšlence dospěl v době svého studia v době okupace, v roce 1942 se sešel v Kostelním Vydří se skupinou kněží kde o tom Vážně diskutovali. V té době však bylo kladeno těžiště zejména na vzdělávání bohoslovců. Srovnej: Fiala, Petr, Hanuš Jiří: Skrytá církev. Felix M.Davídek a společenství Koinótés, str. 26 a dále, CDK, Brno 1999

⁹³Viz: Fiala, Petr, Hanuš Jiří: Skrytá církev. Felix M.Davídek a společenství Koinótés, CDK, Brno 1999, str 75

člověka nejprve co nejlépe poznal a potom mu vytvořil schéma cesty. Využíval svého pevného zakotvení v církevní tradici týkající se svátosti smíření. Vypracovával svým žákům a spolupracovníkům plán a zhruba čtvrt roku byl poté jejich zpovědníkem.

Ilustrovat jeho katechezi může například tato věta: „Pamatuj si, že základ tvého duchovního růstu bude vyhodnocován ne podle toho, kolik toho znáš, ale jak s pomocí svátostí rosteš ve svém duchovním životě“.⁹⁴

2.4.7 Specifické postupy F. Davídka, problematická stránka a výchova k odvaze

Mnoho jeho pastoračních a katechetických postupů bylo velmi originálních a velmi prakticky aplikovaných do situace místní církve (myšleno sice skryté církve, což ale vzhledem k tomu, že pastore se vztahuje na celého člověka, posazeného v sekulárním světě, se projevuje v jeho celém životě a o to více v „neskrytém“). Je důležité poznamenat, že neexistovala ostrá hranice mezi „skrytou církví“ a oficiální církví a že Davídek udržoval kontakty s diecézními kněžími i řeholníky ve veřejné pastoraci a nabádal k tomu i své spolupracovníky. Kromě toho světil na biskupy i kněze působící ve farnostech se státním souhlasem – například Razika a Peška.⁹⁵

Z dnešního pohledu některé Davídkovi činnosti nejsou snadno pochopitelné, například svěcení žen na kněze. Pro ilustraci těžké situace⁹⁶ v ženských věznicích je však možné citovat zkušenost bývalých vězeňkyň.⁹⁷

⁹⁴Tamtéž, 75.

⁹⁵Srovnej: Fiala: Skrytá církev. str. 183

⁹⁶ Např. Šimková, viz: Demel, Z: Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu, CDK, Brno 2008 str. 149

⁹⁷Švecová, A. V.: Šustěly jsme hedvábím – zde citát: „ Tu velikou touhu po svátosti smíření pochopí jen ten, kdo žil v podobném prostředí; touhu po vykoupení, kterou každý člověk nosí hluboko ve svém srdci“

Ve své spiritualitě Davídek vycházel z pojetí chápání teilhardovského evolučního konceptu,⁹⁸ který prezentoval i prožíval. V oblasti pastorační navazoval také na své zkušenosti z vězení, kde jeho hlavní kněžskou činností bylo vyučování a samostudium ve velmi problematických podmínkách. V době svého čtrnáctiletého věznění se měl možnost setkat s mnoha významnými osobnostmi⁹⁹ a díky těmto setkáním se zabýval nejen vzděláním ale právě i pastorační.

Někdy bylo smutné, že v období sedmdesátých a osmdesátých let se často Davídek setkával s problémy u těch, kteří by s ním z hlediska katechetické činnosti byli na stejné lodi. Zdrojem neshod bývala (někdy i neúmyslná) dezinformace a ztížená možnost komunikace. Problémem byl i jeho postoj a jednání v rámci církevní hierarchie, který mu zavíral dveře před více rozvinutou pastorační prací nejen rozměňováním problémů, ale s tím spojenou ztrátou času. Částečně to vystihuje i vyjádření O. Mádra v dopise z roku dvaadevadesátého adresovaného K. Vančovi, kde se vyjadřuje: „...Znali jsme ho na Mírově...a obdivovali jeho dary. Jenže měl i chvíle, kdy jako by to nebyl on, než se vzpamatoval, takže je otázka, zdali v takových chvílích byl schopen platně světit. Osobně bych tento problém nepřeceňoval. Horší jsou zprávy o tom, jak nabízel svěcení, popř. je uděloval bez dostatečných předpokladů. Nevím, jak ospravedlnit množství jím konsekrovaných – a jejich (některých) kvalita je ještě vážnější věc: jak se derou o „právo“ vystupovat resp. fungovat biskupsky, to neukazuje zásadní postoj služby církvi v těžké chvíli, nýbrž spíše na výrazný moment touhy něčím se stát. Ostatně jsem slyšel, že Felix některé exkomunikoval, když ho nechtěli poslouchat. Těch stínů na jeho akci je víc, např. tvrdé odmítání poslechnout Pavla VI. i Jana Pavla II. a přestat. Bylo

⁹⁸ <http://www.cdk.cz/ts/clanky/85/nestarejte-se-o-teilhar-da-starejte-se-o-pravdu/> [cit. 22. 4. 2011].

⁹⁹ Jednalo se zejména o Vladimíra Nováčka, Otu Mádra, R.M.Dacíka, J.B. Bárta, Stanislava Ledabyly, V. Razíka, Bohuslava Buriana, Václava Vaška a další (viz vzpomínky S.I. Klementa, R. Jáchyma, V. Vaška)

i neodpovědné nasvětit spoustu ženatých, dokonce i biskupů, nemluvě o kněžkách.¹⁰⁰ Těžko dávat všechno na jeho účet, ale na druhé straně bylo nám dávno známo, že má v povaze figurovat jako jednička a církevní kázeň, mírně řečeno, podceňoval...¹⁰¹

Oproti tomuto vytknutí chyb je naopak vyzdvižením významu pastorační práce vyjádřeno Františkem Mikešem, který uvádí, že proces Davidkova teologického myšlení je snad nejlépe zřetelný v „magně chartě“ jeho pastorální teologie a rozšířené christologie.

Davídek teologií vedl nebát se, nebát se i mýlit, a to i v teologii: „Nebát se mýlit úměrně k novému, co tvoříme, protože zde to nové ještě nebylo a nemáme na ně ještě vyrobené předpisy a regulace. Také se nesmíme bát provádět na sobě opravy a nesmíme se bát opouštět staré na cestě hledání a na cestě za pravdou riskovat všechno osobní i vlastní život.“ A tak se snažil vychovávat svobodné bytosti s tvořivým vztahem k autoritě.¹⁰²

2.5 Pokoncilní období v pohledu uplatňování dokumentů II. Vatikánského koncilu

Druhý vatikánský koncil nepochybně stojí za obnovou a rozvojem katechetické práce, jelikož se během třiceti let po jeho uplynutí podařilo navrátit k původnímu katechumenátu. Nástrojem této obnovy je od roku 1971 Všeobecné katechetické direktorium, a to nástrojem v podstatě hlavním. K obnově katecheze samozřejmě přispívaly další nově vydané publikace. Zvláště důležitým činem bylo vydání „Uvedení do křesťanského života dospělých“. Výsledky koncilu se objevovaly

¹⁰⁰Miloslav Fiala, mluvčí Československé biskupské konference prohlásil, že zná nejméně tři ženy, které uvádějí, že byly za komunistické éry tajně vysvěceny. "Všechny úkony, které prováděly, jsou neplatné"

¹⁰¹Fiala, Petr, Hanuš Jiří: Skrytá církev. Felix M.Davídek a společenství Koinótés, CDK, Brno 1999, str. 174-175

¹⁰²Karčíková, L., Křišťan, A, Kuře, J. : Život se tvoří z přítomné chvíle: Česká katolická teologie po druhé světové válce, Brno, CDK Křesťanská akademie, Řím 1998, str. 81-102

postupně a se zpožděním. Mezitím se situace rozjitřená koncilem a hlavně aplikací či odmítáním jeho výsledků konkrétními lidmi, společenstvími či instituty pomalu uklidnila a v sedmdesátých letech vznikly oficiální dokumenty, ve kterých se magisteria snažilo poskytnout řád a určité směrnice pro obnovu katecheze¹⁰³ z roku 1972, od Kongregace pro liturgii.

2.5.2 Dílo koncilové obnovy

V českých zemích je nutné zmínit snahy o zapojení výsledků koncilu do života naší církve. V době politického uvolnění kolem roku 1968 bylo i u nás možné více rozšiřovat dokumenty koncilu a uvádět je do života. Nadšení pro tuto práci vyvrcholilo spojením laiků i kněží a biskupů do společenství, nazvaného Dílo koncilové obnovy. V jeho akčním programu je mimo jiné vyjádřeno, že „koncil chtěl být koncilem pastorálním. Proto tedy i my v celém svém myšlenkovém usilování neztrácíme se zřetele jak praktické důsledky, tak i zakořenění v hluboké původní spiritualitě. Kdybychom měli několika slovy shrnout základní ideu koncilu, snad bychom mohli říci, že se tu církve výslovně zamýšlí sama nad sebou jako obcí Božího lidu putující dějinami, které před ní také kladou nové úkoly. Svátostné jádro obce Božího lidu je přitom zprostředkováno charizmatem kněžské služby. Spojení se světem a pronikání do jeho prostoru zprostředkovávají však také volná charizmata, jejichž nositeli jsou namnoze laici. Význam jejich spolupráce s ustavenou církevní hierarchií byl posledním koncilem nově zdůrazněn.“ a dále, „...je patrná vůle sladit řádný výkon církevní

¹⁰³ Druhý vatikánský koncil rozhodl, aby bylo vypracováno „Direktorium pro katechizaci křesťanského lidu“ Kongregace pro klérus použila ke splnění tohoto úkolu služby zvláštní komise odborníků a konzultovala biskupské konference, které zpětně poskytly mnoho návrhů a podnětů. Vzniklý text pak přehlédla teologická komise ustanovená ad hoc a Kongregace pro nauku víry. 18. března 1971 ho s konečnou platností schválil Pavel VI. a 11. dubna téhož roku byl vydán pod názvem Všeobecné katechetické direktorium. Dále byly vydány apoštolské exhorty: Evangelii Nuntiandi roku 75, Catechesi tradendae roku 79, encyklika Redemptoris missio roku 90, dále Katechismus katolické církve roku 92 a Všeobecné direktorium pro katechizaci v roce 1997, jehož cíl je tentýž, který sledoval text z roku 1971, v očekávání, že poskytne „základní teologicko-pastorační zásady, inspirované učitelským úřadem církve, zvláště Druhým vatikánským koncilem.

autority s iniciativou zdola. Tím je také zajišťována nejúčinnější realizace potřeb církve právě v tom období našeho společenského vývoje, v němž má dlouho umlčovaný hlas obyvatelstva nebývalou váhu a vliv.¹⁰⁴

2.5.3 Významné kroky v hledání přístupu ke katechezi a pastoraci

Ve všem tomto úsilí je patrná vůle sladit řádný výkon církevní autority s iniciativou zdola. Tím je také zajišťována nejúčinnější realizace potřeb církve právě v tom období našeho společenského vývoje, v němž má dlouho umlčovaný hlas obyvatelstva nebývalou váhu a vliv. V roce 1974 se uskutečnilo plenární zasedání Biskupské synody o evangelizaci, na niž navázalo vydání Apoštolské exhortace *Evangelii nuntiandi*. Ta předkládá katechezi jako evangelizaci v rámci misijního působení církve. Papež Jan Pavel II. v katechetické obnově pokračoval ve stopách svého předchůdce mimo jiné tím, že byla vydána nová Apoštolská exhortace *Catechesi tradendae*. Bylo také vydáno několikero encyklik. Mimořádná biskupská synoda v roce 1985 zajistila zpracování souhrnu všech pravd naší katolické víry, které vyšlo pod názvem *Katechismus katolické církve*. Roku 1997 bylo vydáno *Všeobecné direktorium pro katechizaci*, které vzniklo přepracováním *Všeobecného katechetického direktoria* z roku 1971. Tato nová úprava musela doladit dvě nutnosti, a to uvést katechezi do souvislosti s evangelizací a přijmout obsah víry dané *Katechismem katolické církve*.

¹⁰⁴ *Katolické noviny*, č. 19/ 1968, s. 3 – text tohoto akčního programu byl uveřejněn 12. května 1968 v tomto jediném povoleném celostátním katolickém periodiku. Následně se 13. a 14. května 1968 na Velehradě konal ustavující sněm *Díla koncilové obnovy*.

2.5.4 Pohled na působení koncilu vzhledem ke katechezi v církvi

Popisem a zhodnocením vlivu Druhého Vatikánského koncilu na další vývoj katecheze se zabíralo již několik teologů. V této práci bude například citován názor L. Dřímala. Ten samozřejmě souhlasí ve svých publikacích s tím, že pokoncilní katecheze chce být formací doprovázející člověka během celého života a pomáhající mu na jeho cestě víry vstříc zralosti. Takové pojetí a účel katecheze se však neobjevily až ve dvacátém století, nýbrž krystalizovaly postupně v díle představitelů tzv. katechetického hnutí už od závěru století devatenáctého. Významné bylo i působení řady jiných hnutí, mezi něž patří např. rozvoj biblického bádání, ekumenické či liturgické hnutí, a další. V období před koncilem Dřímál ve svých přednáškách zmiňuje statečnost lidí, kteří dokázali veřejně prohlásit, že stávající způsob katechizace je nedostatečný. Ve své době a proti názoru autorit poukázali na to, že učení zpaměti bez hlubšího pochopení nemá prakticky ten účinek, který byl očekáván. Část těchto lidí se spojila v tzv. katechetickém hnutí. Jejich činnost byla těžká mj. i proto, že toto hnutí bylo uznáno spolu s dalšími teprve na Druhém Vatikánském koncilu. V katechetickém hnutí lze rozlišovat zejména dva směry – pedagogický a kerygmatický. Pedagogický se týkal zejména obnovy metody v katechezi, například metoda činné školy nebo šíření tzv. mnichovské metody výuky náboženství. Účelem těchto formálních stupňů (znázornění, aplikace v životě), bylo zajistit u průběhu katecheze neustálé vzájemné působení v oblasti vůle, citů i chápání.

Kerygmatický směr se týkal obnovy katecheze a vycházel z toho, že křesťanské poselství není soustavou zásad a učení, ale živým kerygmatem Ježíše Krista.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Představitelem toho o směru byl člen Jezuitského řádu J. A. Jungmann, který dospěl k přesvědčení, že scholastická teologie, tehdy všude přednášená na teologických fakultách, prosákla do obsahu katecheze natolik, že ji činí neschopnou žít víru prostého lidu – viz Dřímál (2003/1

V době konání koncilu nevznikly dokumenty, které by se přímo zabývaly katechezí, nepočítáme-li zmínku o nutnosti vypracovat direktář pro katechetickou výchovu křesťanského lidu, uvedenou na konci dekretu o pastýřské službě.¹⁰⁶ Základ koncilního poselství má však tři jasné prvky, a to Písmo, víru a církev.

V prvním desetiletí po koncilu došlo v církvi k situaci, kdy mnoho lidí nedokázalo přijmout nové podmínky, mnoho lidí velmi intenzivně nové myšlenky vnášelo do praxe a vznikaly dokonce i různá extrémní řešení. Do katecheze byly včleněny nové výrazy a nové způsoby, a to všechno v poměrně krátkém čase, což mnohdy vyvolávalo krizi katecheze i ztrátu zájmu zainteresovaných osob. V průběhu této doby bylo mnoho diskuzí a článků věnováno nejaktuálnějším problémům – někdy i přímo střetům, v této oblasti. Příčinou nemožnosti základního porozumění často byla absence jednoznačné terminologie.

V následujících desetiletích se situace zpřehlednila a došlo k uklidnění bouřlivé počáteční situace při zavádění nových metod katecheze do života. Také již vznikly nové dokumenty, zabývající se těmito důležitými tématy. Evidentní snaha magisteria o to, aby byl vnesen řád do provádění katecheze a procesu její obnovy, se projevovala vydáváním směrnic a dokumentů.

Nejdůležitějšími dokumenty, které byly vydány, jsou Katechetické direktorium, které již roce 1971 uvádí jako hlavní pomůcky při katechezi direktoria biskupských konferencí, programy, katechismy, didaktické texty

(Studie), Vliv koncilu na obnovu katecheze), který také uvádí, že Jungmannova práce na toto téma *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung* (Regensburg: Pustet, 1936) vyvolalo v oficiálních církevních kruzích značnou nevoli a muselo být staženo z prodeje.

¹⁰⁶ Viz: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_cs.html Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi *Christus Dominus* 44 [cit. 10.12 2011].

a audiovizuální prostředky. Dalšími dokumenty jsou Obřad křesťanské iniciace dospělých a apoštolské exhorty *Evangelii nuntiandi* a *Catechesi tradendae*.¹⁰⁷

2.5.5 Účel katecheze v rámci evangelizace

Pokud budeme vycházet z pokoncilní vědecké reflexe, je třeba jádro katecheze hledat v procesu evangelizace. Pojem evangelizace se postupně vyvíjel, od chápání jako pouhého zvěstování evangelia k celkovému chápání jakožto svědectví celého života a činnosti církve. Později byl tento pojem přijat i do Všeobecného direktoria pro katechezi. Katecheze je pak chápána jako výchova ve víře, výchova ve službě evangelizace, respektive jako jeden ze stavebních kamenů evangelizačního procesu. Znamená to také, že katecheze již předpokládá skutečnou první evangelizaci a první konverzi, tj. osobní samostatné rozhodnutí pro nový život. V *Evangelii nuntiandi* se píše, že „Účelem katecheze v celkovém rámci evangelizace je být obdobím výuky a zrání, v němž křesťan, poté, co vírou přijal Ježíše Krista jako svého jediného Pána a přilnul k němu upřímným obrácením srdce, usiluje lépe poznat tohoto Krista, jemuž se oddal; chce hlouběji poznat jeho tajemství, chce vědět více o Božím království, které hlásá, chce se obeznámit s požadavky i přísliby obsaženými v jeho evangelijním poselství a posléze s cestami, které vytyčil každému, kdo jej chce následovat.“¹⁰⁸

¹⁰⁷ Všeobecné katechetické direktorium – (dokument zkráceně VKD) vyšlo na jaře 1971, Obřad křesťanské iniciace dospělých v roce 1972. Dvě posynodní apoštolské exhorty: *Evangelii nuntiandi* z r. 1975 a *Catechesi tradendae*, z roku 1979.

¹⁰⁸ Pavel VI., *Evangelii nuntiandi* 21-24

2.5.6 Služba slova

Důležité je zmínit službu slova ve významu Písma, o které je řeč ve Skutcích apoštolů, kde je tato služba nazývána διακονία τοῦ θείου Λόγου. Chápeme tuto službu jako stupně hlásání, tzn. první evangelizace, poté katecheze a pak stupeň homilie, jakožto vyučovací kázání.

V průběhu druhého Vatikánského koncilu došlo i novému chápání a postoji církve k Božímu slovu, že není jeho majitelkou, nýbrž mu slouží¹⁰⁹ a je zvláštním místem Božího slova v dějinách spásy, takže Boží slovo v církvi žije a působí v její službě. Bůh svěřil církvi důležitou službu, i když je značně nedokonalá a trpí lidskými nedostatky, službu zprostředkovávat jeho slovo lidem.

Před ukončením koncilu byl vznesen požadavek magisteria zprostředkovávat Boží slovo tak, aby se každému člověkujevilo „jako odpověď na jeho vlastní otázky, jako rozšíření jeho hodnotové orientace (systému hodnot) spolu s naplněním jeho nejhlubších tužeb: zkrátka jakožto smysl jeho vlastní existence a význam jeho vlastního života“.¹¹⁰

Velkým problémem ve dvacátém století začalo být oddělování běžného života od života náboženského, respektive od praktikování křesťanských zásad v celém jednání člověka. Na to se snažila reagovat situační katecheze, nazývaná také antropologická. Jejím problémem však někdy bylo zredukování na problém, místo skutečného duchovního růstu. Přesto byla pozitivním počinem a jednou z cest, která měla určitě správný směr.

Jak je již zmíněno v Dei verbum, Bůh mluví v Písmu svatém prostřednictvím lidí lidským způsobem, proto musí vykladač Bible, chce-li pochopit, co nám chtěl

¹⁰⁹ Srov. Dei verbum 10

¹¹⁰ Čerpáno dle: odkaz Dřimal – na: Kard. A. Cicognani, Lettera a nome del Papa, del 23.3.1964, u příležitosti IV. francouzského národního kongresu o náboženské výuce. La Documentation catholique 46 (1964) 1422, sl. 503

Bůh sdělit, pozorně zkoumat, co měli svatopisci skutečně v úmyslu vyjádřit a co chtěl jejich slovy Bůh zjevit.¹¹¹

2.5.7 Inkulturace

Bůh tedy k lidem hovoří vždy nově vzhledem k času ve kterém žijí a na základě všech dějinných i společenských souvislostí. Inkulturace pravdy víry je pokus vyjádřit pravdy víry v kontextu kultur a dějin. Tento pokus je vždy limitovaný, nedokonalý, ale na druhé straně vždy nutný. Je to důsledek toho, že se Boží slovo vtělilo do dějin.

Úkol pokračovat v procesu inkulturace se dnes týká i nás. Není možné zůstat na stupni inkulturace např. z období neoscholastiky, baroka nebo první poloviny dvacátého století. Tím bychom šíření víry nepomohli. Je třeba pokračovat – a sice uskutečňovat tu inkulturaci, která je aktuální pro dnešní dobu. Právě katecheze je jedním z míst, kde probíhá inkulturace.¹¹² Je třeba mít na zřeteli, že soulad mezi kulturou a křesťanstvím z nahodilých příčin se neuskutečňuje vždy bez obtíží. Ty však nejsou nutně ke škodě života víry. Novější přírodovědecká, historická a filozofická bádání a objevy vyvolávají nové otázky, které mají své důsledky v životě a vyžadují i od teologů nová zkoumání. Pro teology je to navíc pobídka, aby – při zachování metod a požadavků vlastních teologické vědě – neustále hledali přiměřenější způsob, jak podávat lidem své doby křesťanskou nauku, protože něco jiného je sám poklad víry neboli pravdy víry a něco jiného způsob, jímž jsou vyjadřovány, i když ovšem smysl a význam zůstává tentýž.¹¹³

¹¹¹ Dei verbum 12

¹¹² L. Dřímál - Číslo: 2003/1 (Studie), Vliv koncilu na obnovu katecheze

¹¹³ Gaudium et spes 62

2.5.8 Pozvolné zavádění dokumentů koncilu v rámci Desetiletí mravní a duchovní obnovy národa

V pohledu na církve v Československu ve smyslu zavádění dokumentů koncilu do života je třeba zmínit, že oživení nastalo v letech osmdesátých. Dovolíme si zde citovat vyjádření A. Opatrného, který uvádí, že v té době nebyl koncil výslovným tématem jako v šedesátých letech, „ale oživení, které se dělo zejména v malých společenstvích, v nových církevních hnutích, která k nám pronikala, v neoficiálním životě řeholí [...] bylo povětšinou realizací koncilových myšlenek, byť to nebylo proklamováno. Církve jako *communio*, odpovědnost za život církve na různých úrovních, ne jen u hierarchů, angažovanost laiků v katechezi a v pastorační (neveřejné) pomoci, a posléze i účast katolíků v neoficiálních politických aktivitách a vznikajících hnutích, to vše lze označit za výsledek jakéhosi „nouzového“, „selektivního“, ale přesto autentického čtení koncilu u nás. Zajímavé ale je, že u dvou výrazných, veřejně konaných aktivit církve na konci osmdesátých let, totiž při založení a realizování Výborů křesťanské pomoci, při vyhlášení Desetiletí mravní a duchovní obnovy národa nebyl koncil nijak zřetelně tematizován, ačkoliv obě aktivity v jeho linii byly.“¹¹⁴

Kněží, kteří byli loajální režimu, v osmdesátých letech také akceptovali a předávali koncilové myšlenky, ale často v jakési okleštěné podobě, v soustředění se na nezávadná témata. Byli pak někdy konfrontováni s tím, že je důležité dodržet skutečnou a nezměněnou pravdu Boží zvěsti. To platí nejen při politické ostražitosti, ale i při snaze o nejlepší přiblížení a pochopení v rámci evangelizace. Určitý způsob řešení problému střetu ortodoxního předání s pedagogicko - pastoračním přístupem nabídl Jan Pavel II. v tom, že navrhl

¹¹⁴ Opatrný, A.: Kardinál Tomášek a koncil, Sborník ze symposia k 10. Výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. Výročí zahájení 2. Vatikánského koncilu, Pastorační středisko, Praha 2002, str.13

rozlišovat celistvost a zdůraznil, že v naší době „zasluhují zvláštní pozornost tři důležité body, z nichž ten první se týká celistvosti učení. Má-li být zachovávání víry toho, kdo se stává Kristovým učedníkem, dokonalé, má právo, aby dostával slova víry v neokleštěném [...] obsahu, a to se všim, co je v ní strohé i mocné. Vyjímát něco z této obsahové celistvosti znamená ochuzovat nebezpečně katechezi”¹¹⁵, dále je nutné zachovat vyváženost a uspořádaný, odstupňovaný ráz vyučování. Katechezi také nemůže být cizí ekumenický rozměr, protože všichni věřící jsou povoláni podle svých schopností a postavení, aby se účastnili na tomto hnutí za jednotu.¹¹⁶

Tohoto ekumenického rozměru se dosáhne, jestliže bude katecheze prováděna s upřímným respektem k církvím, které s katolickou církví nejsou v plném společenství, a současně se bude učit, že plnost zjevených pravd a prostředků ke spáse Kristem ustanovených je v katolické církvi.¹¹⁷

Různí kněží měli svůj přístup, s kterým se k lidem obraceli. Například známý teolog Josef Zvěřina budoval svou katechezi na požadavku srozumitelnosti, konanou řečí současné doby. Používal styl kladení otázek tak, jako by se ptal nevěřící, a učil na ně nacházet odpovědi.¹¹⁸ Mnoho kněží, z důvodu ztráty souhlasu pracujících v různých dělnických profesích, přesto, že načichlo daným prostředím, nepodlehlo tlaku na snižování věrnosti katecheze. I když existovaly mnohé obtíže, např. jak plně dostát požadavku celistvosti v často omezených možnostech práce, nerezignovali.

¹¹⁵ Viz: Apoštolská exhortace *Catechesi Tradendae*

¹¹⁶ Srov celý dekret o ekumenismu *Unitatis Redintegratio*: AAS 57 (1965), str. č. 5: str. 96; srov. též II. vatikánský koncil, Dekret o misijní činnosti církve *Ad Gentes*, č. 15: AAS 58 (1966), str. 963-965; Posvátná kongregace pro klérus, *Directorium Catechisticum Generale*, č. 27: AAS 64 (1972), str. 115.

¹¹⁷ Srov. II. vatikánský koncil, Dekret o ekumenismu *Unitatis Redintegratio*, č. 3-4: AAS 57 (1965), str. 92-96.

¹¹⁸ <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2010-1/Katecheticka-metoda-Josefa-Zveriny.html> [cit. 2. 4. 2011].

2.5.9 Nutnost přiměřenosti

Při katechezi je nutné se vyvarovat laciného irénismu a nepřístupovat na ústupky ve věrouce. Ekumenismu se dosáhne, když katecheze bude připravovat děti i dospělé ke stykům s nekatolíky, žijící podle vlastní katolické víry a respektující víru druhých.¹¹⁹

Dospělí a dospívající, kteří byli vychováni v nekřesťanském prostředí, a přesto si přejí poznat křesťanskou víru, musí mít možnost zajištění přiměřené katecheze, aby mohli růst ve víře. Katechezi a pastorační péči také potřebují ti, jimž se sice v dětství dostalo katecheze, ale ve zralém věku ustrnuli na dětských náboženských znalostech, či ti, kteří prodělali jen nejzákladnější katechezi, špatně podanou či pochopenou anebo katolíci, kteří nebyli ve své víře vychováni a jako dospělí jsou opravdovými katechumeny. Zvláště dospělí staršího věku si zasluhují věnovat dostatek pozornosti, vzhledem ke svým životním zkušenostem a specifickým problémům.¹²⁰

Rozhodně by se nikdo neměl domnívat, že katechezi nepotřebuje, což platí i pro všechny ty, kdo jsou povoláni k pastýřským a katechetickým úkolům. Celistvost obsahu vyžaduje též vyvážený ráz katechetické výuky, tím dodává katecheta vyučovaným pravdám důležitost, která jim náleží. Současně se křesťané nemohou chovat jako majitelé jasných řešení, zjednodušujících pohled a vynechávajících nutnost vlastního hledání, poznání a rozhodnutí. Z dějin vidíme, že z Božího slova chápaného jakožto daná byla odvozena deponitářská vize katecheze.

¹¹⁹ Viz Apoštolská exhortace *Catechesi Tradendae*, odst. 32.

¹²⁰ Tamtéž, odst. 42 a 44-45.

Již Pavel VI. řekl, že je nutné najít způsob, jak výstižně vyjádřit a zprostředkovat katechezi výrazovými prostředky, které jsou jasné člověku dnešní doby.¹²¹

Lze také říci slovy Jana Pavla II., že katecheze, která je růstem a dozráváním křesťanského života do jeho plnosti, je dílem Ducha svatého, které jen on může v církvi podněcovat a oživovat. Z toho plyne, že církve i jednotliví křesťané si při plnění svého katechetického poslání musí jasně uvědomit, že působí jako nástroj Ducha svatého. Učící církve i každý katecheta mají tedy Ducha svatého neustále vzývat a snažit se jeho skutečnou vnuknutí poznávat.¹²²

3. Katecheze v pohledu nejvýznamnějších dokumentů magisteria

3.1 Všeobecné direktorium pro katechizaci

Důležitým dokumentem, který se zabývá katechezí, je Všeobecné katechetické direktorium z roku 1971 a jeho nová verze Všeobecné direktorium pro katechizaci z roku 1997. Již ve IV. kapitole VKD se uvádí, jaké je místo katechismů (a jiných pomůcek) v katechezi. Jako hlavní katechetické pomůcky se uvádějí direktoria biskupských konferencí, programy, katechismy, didaktické texty, audiovizuální prostředky. Z toho vidíme, že katechismy jsou jednou z katechetických pomůcek, velmi důležitou, ne však jedinou. Jsou na ně kladeny vysoké požadavky a musí

¹²¹ Srov. Pavel VI. - vyznání víry při příležitosti 1900. výročí mučednické smrti apoštolů Petra a Pavla

¹²² Srov. Apoštolská exhortace Catechesi Tradendae, odst. 72

splňovat všeobecné podmínky inkulturace i brát ohled na věk a úroveň příjemců katecheze.¹²³

První část Direktoría zasazuje katechezi do koncilní konstituce Dei Verbum a klade ji do souvislosti s evangelizací. Mimo jiné objasňuje charakter katecheze a zdůrazňuje, že Ježíš je prvním činitelem katecheze a jako první má misijní poslání.

Význam a cíl první části Všeobecného direktoria je vymezit vlastní povahu katecheze.

V první kapitole je vysvětlení služby Slova. Základem katecheze jsou pojmy Boží slovo, evangelium, evangelizace, Boží království a tradice. Jde o to, že Zjevení se uskutečňuje činy a slovy.¹²⁴ Katecheze skutky a slova předává. Ústředním bodem je kristocentrismus, protože Kristus je prostředníkem i naplněním zjevení, proto je nutností katecheze, aby poukazovala na to, kdo je, a aby křesťanskou víru uváděla jako jeho následování.

Uvádění křesťana do života se děje několika způsoby, existuje forma katecheze dospělých nepokřtěných, katecheze dospělých pokřtěných, katecheze dětí a mládeže, katecheze v rodině a ve škole, můžeme hovořit i o tzv. „trvalé katechezi“¹²⁵ u lidí, kteří potřebují svou víru stále prohlubovat po celý život.

Ve druhé kapitole je důležité upozornit na to, že katecheze je součástí evangelizace a pomáhá srovnávat a uvádět ji do vztahů k ostatním službám Božího Slova. Ve vztahu katecheze k prvnímu hlásání uskutečňovaného v misii je účelem obrátit se na nevěřící a doprovázet je ke konverzi. Uvedení popisu vztahu mezi katechezí a křesťanskými svátostmi je v textu důležitou pasáží.

Třetí kapitola se zabývá církevní povahou katecheze a jejím cílem být ve společenství s Ježíšem Kristem.

¹²³ Srovnej Opatrný, A.: Katechismus katolické církve ve světle církevních dokumentů

¹²⁴ VKD – část první, kapitola 1.

¹²⁵ Srov: tamtéž

Ačkoli termín katecheze prošel v minulosti mnoha významovými změnami, direktorium pojímá katechezi v souvislosti s pokoncilními dokumenty papežského magisteria (především se jedná o Evangelii nuntiandi, Catechesi tradendae a Redemptoris missio).

Ve shrnutí pravidel a požadavků pro předávání poselství evangelia v katechezi je vložena aktuální kapitola podávající text Katechismu katolické církve jako vodítko pro předávání obsahu víry v katechezi a pro zpracování místních katechismů, ve třetí části jsou představovány základní směry pedagogiky víry. Čtvrtá část se věnuje příjemcům katecheze a zabývá se otázkou inkulturace – je zde poukazováno na různé situace lidí, kteří jsou katechizováni. V páté části je označena místní církve jako hlavní iniciátor podněcování, plánování, ochrany a koordinace veškerých katechetických aktivit.

Celý dokument, což je zejména zdůrazněno v závěru, podněcuje k intenzivnější katechezi v současnosti.

3.2 Catechesi tradendae

V apoštolské exhortaci Catechesi tradendae její autor, Jan Pavel II. uvádí, že katecheze v církvi se vždy považovala za jednu ze základních povinností, neboť Kristus dal apoštolům jako poslední příkaz, aby učili všechny národy. Říká zde, že pod pojmem katecheze se brzy rozuměl souhrn úsilí církve vynakládaného na to, aby získávala a učila nové učedníky, aby pomáhala lidem věřit, že Ježíš je Boží Syn.¹²⁶

Pavel VI. katechezi konal hlásáním a vykládáním II. vatikánského koncilu jakožto katechismu pro moderní dobu. V sedmdesátých letech dvacátého století schválil Všeobecné katechetické direktorium. Zřídil Mezinárodní radu pro katechezi a stanovil úkol a význam katecheze v životě a poslání církve při svých

¹²⁶ Viz Catechesi tradendae čl. 1.

promluvách a výslovně pak ve své apoštolské exhortaci Hlásání evangelia¹²⁷.

U katecheze je třeba vždy zachovat kristocentrický ráz. Katechizovat znamená přivádět ke zkoumání tajemství a cílem katecheze není pouze uvést někoho do styku s Kristem, ale do důvěrného vztahu k němu. Dále také znamená, že lidé, kteří se katechezi věnují, nemají hlásat vlastní nauky, ale učení Ježíše Krista, neboť on vyučuje a katecheta by měl vztahovat sám na sebe tajemná Kristova slova: „Moje učení není moje, ale toho, který mě poslal“¹²⁸.

Katechetická služba čerpá dodnes sílu z koncilů. Musí probíhat za příznivých časových i místních podmínek a bez vnějšího nátlaku, má jí být vyhrazeno přednostní místo v církvi oproti jiným druhům činností a musí vždy zůstat aktivitou, za kterou církev musí být ochotna převzít odpovědnost prostřednictvím svých členů, kteří mají vždy určitou míru své osobní odpovědnosti.¹²⁹

Protože lze všeobecně říci, že katecheze je výchova k víře, je jejím obsahem zejména výklad křesťanského učení uceleným způsobem, s cílem uvádět do plného křesťanského života. Z tohoto hlediska katecheze obsahuje více jednotlivých složek pastoračního poslání církve, aniž by však s nimi splývala. Tyto složky mají katechetický ráz a buď katechezi připravují, anebo z ní vyplývají. Jsou to: prvotní hlásání evangelia čili jeho misionářské šíření pomocí kerygmatu, jehož účelem je vzbudit víru, apologetika neboli hledání důvodů pro víru, vlastní křesťanský život; slavení svátostí; plné začlenění do církevního společenství; vydávání apoštolského a misijního svědectví.

Zvláštní ráz katecheze, jímž se liší od prvotního hlásání evangelia zaměřeného na osobní obrácení k víře, má dvojí cíl: působit, aby víra dozrávala,

¹²⁷ Srov. č. 44, srov. též č.45-48 a 54: AAS 68 (1976)

¹²⁸ Viz: Catechesi tradendae 6 s odkazem na Jan 7,16. Tento námět se v evangeliu často opakuje: srov. Jan 3,34; 8,28; 12,49n; 14,24; 17,8+14.

¹²⁹ Viz: Catechesi tradendae čl. 14-16

a vychovat opravdového Kristova učedníka¹³⁰. Vlastním účelem a hlavním obsahem katecheze je ale rozvíjet víru a posilovat křesťanský život věřících nejrůznějšího věku. Přitom je třeba se řídit určitými předpisy, vyučování má zdůrazňovat jenom to, co je důležité a nutné. Přesto však má být dostatečně úplné a neustrnout u prvotního hlásání a má být celistvým úvodem do křesťanství.¹³¹

Co se týká tradice a dědictví církve, které sama střeží, je vyjádřeno v Krédu. Právě předání souhrnu víry – Symbolu a předání Modlitby Páně bylo od samého počátku církve součástí katecheze a mělo by to tak být i dnes.

Je samozřejmě nutné vysvětlit, že Bůh ve svém Synu Ježíši Kristu přijal dějiny lidstva s jejich protiklady milosti a hříchu, velikosti a ubohosti, a tím že je nám „již dán jakýsi náznak budoucího věku“¹³², z čehož také vyplývá důležitost mravních požadavků i zastávání křesťanských postojů k životu a světu, tzv. křesťanské či evangelní ctnosti.

V obsahu katecheze nesmí dojít k porušení celistvosti učení. Není možné, aby katechizující prováděl výběr pouze v tom, co pokládá za důležité, a jen to vyučoval.

Katecheze u dětí a dospívajících připravuje na velké křesťanské úkoly dospělého věku. Katecheze dětí i dospělých je dnes obtížnější a namáhavější. Nelehký je také úkol při vyučování, kde jde o tělesně a duševně postižené.

V katechezi dospělých je potřeba rozlišovat, zda se soustředíme na ty, kteří se narodili a žili v nepokřesťanštěných oblastech, nebo na ty, jimž se v dětství dostalo katecheze přiměřené věku, ale pak se vzdělili a teď ve zralém věku ustrnuli na dětských náboženských znalostech, nebo na ty, kdo absolvovali nejzákladnější, často i nesprávně podanou katechezi, či na ty, kteří se narodili v křesťanském prostředí, ale nikdy nebyli ve své víře vychováni a jako dospělí

¹³⁰ Srov. Biskupský synod, O současné katechezi v církvi, především dětí a mládeže, Poselství Božímu lidu, č. 1; cit., str. 3n; srov. deník „L'Osservatore Romano“ (30. října 1977), str. 3.

¹³¹ Catechesi tradendae čl. 20-21

¹³² II. vatikánský koncil, Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě Gaudium et Spes, č. 39: AAS 58 (1966), str. 1056n.

se stali katechumeny.

Pro katechezi je nejen vhodné, ale i potřebné využívat veškeré dostupné prostředky moderní doby. Důležité je, aby užívané prostředky byly vždy vhodně voleny, ať už vzhledem k oblasti či příjemci katecheze. Je třeba při tom co nejpřesněji vycházet z Generálního katechetického direktoria, které nám tvoří platnou normu¹³³.

Je vždy nutné mít na paměti, že pokud by se pod vlivem kultur měnilo evangelium, nebyla by katecheze možná. Víme, že katecheze se vtěluje do různých kultur a prostředí, ale není možné, aby se katecheze odřekla svého poselství. Dobří katecheté jsou přesvědčeni, že skutečná katecheze nakonec naopak obohatí jednotlivé kultury a pomůže jim překonat pochybné anebo i nelidské prvky a těm dobrým, které v sobě obsahují, dodá skutečné hodnoty Kristovy plnosti.¹³⁴

Protože dnešní křesťané musí být vychováni pro život ve světě, který z velké části Boha přehlíží, potřebujeme katechezi, která bude učit mladé i dospělé členy obcí věřících, jak zůstat vyrovnanými a důslednými ve víře, jak upevňovat svou křesťanskou a katolickou totožnost.

3.3 Evangelii nuntiandi

Apoštolská exhortace Pavla VI. Hlásání evangelia říká v souladu s Písmem, že Ježíš, Boží evangelium, byl absolutně prvním a největším hlasatelem evangelia a byl jím až do konce, až k oběti na kříži, jíž dovršil svůj pozemský život. Boží spása a jeho království tvoří základní kameny evangelia. Každý člověk je může získat, ale musí to učinit osobní snahou, námahou a utrpením, životem podle evangelia, křížem a postem. Proměna člověka je pak nazývána metanoia, zásadní

¹³³ Srov. Posvátná kongregace pro klérus, Directorium Catechisticum Generale, č. 119-121,134: AAS 64 (1972), str. 166-167,172.

¹³⁴ Catechesi tradendae čl. 53

obrácení.¹³⁵ Církev se zrodila z hlasatelské činnosti Ježíše a apoštolů, z hlásání evangelia. Zůstala ve světě, Ježíš se ve slávě vrátil k Otci, a ačkoliv odešel, zůstává mezi námi. Poslání evangelizace se rozšiřuje na celou církev a ta začíná plnit své poslání tím, že nejprve evangelizuje sebe samu. Boží lid totiž musí být stále evangelizován. Vyučená církev v evangeliu sama posílá hlasatele do celého světa, a to ne proto, aby hlásali sami sebe, ale evangelium, neboť jsou pouze jeho služebníky.¹³⁶ Je velkou bolestí celé církve a křesťanů, že někteří lidé hlásají, že milují Krista, ale nechtějí církev. Znamená to totiž, že vzniká absurdní situace, protože pak platí „kdo vás odmítá, mě odmítá“, jak říká Lukášovo evangelium.¹³⁷ Evangelii nuntiandi si klade otázku, jak evangelizovat, a co je vlastně evangelizace. Odpovídá, mimo jiné, že evangelizace je pojem, který je někdy ztotožňován pouze s jeho součástmi, jimiž jsou například kázání, katecheze, křest a jiné svátosti. Žádná taková definice však nemůže vystihnout úplnost významu evangelizace, kterou je pro správné pochopení třeba chápat ve veškeré své složitosti a komplexnosti.¹³⁸

Celkový proces evangelizace by se dal popsat jako účinkování církví hlásaného poselství, jež má moc proměňovat vědomí, život a činnost člověka. Je nutné si také uvědomit, že záměrem církve není hlásat evangelium v co nejvíce zemích co největšímu počtu lidí jen pro „vnějškový“ úspěch, nýbrž proto, aby Boží slovo proniklo do samého srdce a mohlo změnit měřítka a hodnoty, jsou-li v neshodě s Božím plánem spásy.¹³⁹ Víme, že evangelizace nemusí vždy být s kulturami neslučitelná, že není namířena proti nim. Naopak, bez jejich základních složek se neobejde. Je zapotřebí, aby Evangelium bylo hlášáno vlastním životem, což znamená chápat druhé, jednat s nimi srdečně a zajímat se o ně. Na takových lidech je pak vidět jejich víra v neobyčejné hodnoty a naděje

¹³⁵ Evangelii nuntiandi, 10.

¹³⁶ Tamtéž čl. 15.

¹³⁷ Tamtéž čl. 16.

¹³⁸ Tamtéž čl. 17.

¹³⁹ Tamtéž čl. 19-20.

v něco neviditelného. Samotné „žítí“ však nestačí, k pravé evangelizaci je potřeba, aby křesťan slovy vydal svědectví o učení, životě a zaslíbení Krista.

Lze říci, že od počátku církev řeší jednu nesnázi - kdo a jakým jazykem má evangelizovat a jak radostnou zvěst rozšířit do všech končin světa, ke všem lidem.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Tamtéž čl. 22

4. Současné období

4.1 Katecheze od roku 1990

Po listopadu 1989 se situace podobala určitým způsobem době po skončení druhé světové války. Křesťané po čase zkoušky vděčně děkovali za ukončení nesvobody a katolická církev opět měla u veřejnosti nebývalý kredit. Její vnitřní život se obnovil v plné síle a relativně rychle začala znovu působit ve veřejné oblasti, přičemž v oblasti katecheze a pastorage se postupovalo těžkopádně. Přesto bylo výborným začátkem, že všechny diecéze dostaly řádné biskupy, vznikla biskupská konference, do duchovní služby se navrátili kněží bez státního souhlasu a ti, kteří přišli z exilu. Začlenění byli i někteří tajně vysvěcení kněží. Československo poprvé v dějinách přijel podpořit papež, což mělo svůj specifický pastorační význam. V českých zemích vznikly tři katolické teologické fakulty a řády obnovily legální činnost dokonce ve většině jejich původních sídel.¹⁴¹

4.2 Deziluze

Církev však nebyla připravena na novou situaci. Žila v iluzi o jejím vnitřním stavu i o jednoznačném přijetí společností. Pouze malá část věřících měla totiž osobní zkušenost živého společenství víry a velkorysou otevřenost pro hledající. Místo rozvíjení pastorage často převažovala snaha o zachování „ghetta“, v němž socialistický režim přes čtyřicet let katolíky držel. U mnoha kleriků i laiků se začaly objevovat náznaky takzvaného restauračního syndromu a zúžené chápaná tradice, zesílené navíc novými projevy protikatolických nálad v části

¹⁴¹ Libor, J.: České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000

politických a kulturních elit.¹⁴² Namísto poučení z praxe církví v okolních demokratických zemích převážil nedostatek reflexe přirozené plurality různých zkušeností a cest, kterými v čase nesvobody a ohrožení prošly všechny stavy církve - biskupové, klerici, řeholníci i laici, křesťané z věřících rodin i konvertité. Praktické problémy vzniklé z pomluv, nedůvěry, skutečné či domnělé spolupráce s režimem a jednotlivých osobních selhání zaměštnávalo církev na úkor její jednoty a duchovní práce.

Po roce 1989 bylo pro někoho překvapením, že nedocházelo k většímu rozvoji katecheze, i když díky novému politickému systému bylo k němu více prostoru. Následovalo období neklidu a zklamání. Názor, že celkově katolická církev zklamala, vyjadřovali i někteří členové církve.¹⁴³

Důvodem bylo na jedné straně přehnané očekávání, na druhé straně množství povinností, které zaměštnávalo i ty, kteří by se jinak mohli katechezí zabývat. Problémy s novým členěním diecézí i se změnou nálad společnosti kvůli majetkovým záležitostem¹⁴⁴ ubíraly velké množství energie i času pro práci v oblasti služby katecheze. Přesto však v rámci jednotlivých farností anebo v rámci duchovních hnutí začalo docházet k postupnému otevření se pro katechetickou činnost, která díky možnosti veřejného (respektive ne tajného) působení mohla zasáhnout více věřících a hledajících.

Co se týká katecheze a výuky náboženství na českých školách v devadesátých letech, naše školství v porovnání s okolními zeměmi zahrnovalo výuku náboženství v mnohem menší míře. Pouze asi jedna pětina žáků v republice byla

¹⁴² srovnej: Stříbrný, J: Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. Ed. Jan, Libor České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000

¹⁴³ Srovnej Duka, D.,Badal M. Bílá kniha církve s černou kapitolou, KNA, Kostelní vydří, 2009

¹⁴⁴ Přestože se jednalo o zmírnění některých majetkových křivd, které neznamenalo spravedlivé, ale pouze průchodné řešení (Ing.J.Kasal), bylo většině občanů trnem v oku. Nenávist (případně mírný odpor) ke katolické církvi měla počátek v období masarykovské republiky a v době socialismu byla nově podněcována. To v období po r.89 znamenalo, že církev měla své odpůrce ve většině socialisticky i v mnohých demokraticky smýšlejících občanech.

nábožensky vzdělávána v prvních dvou až třech letech školy. S dalšími roky má vůle rodičů i dětí ohledně sebevzdělání v náboženské oblasti klesající tendenci. V Polsku, Maďarsku, Rakousku, Německu (mimo země bývalé NDR) a na Slovensku obdržela většina obyvatel v rámci svého vzdělání nejen základní, nýbrž i středoškolské či vysokoškolské poznatky týkající se náboženství.¹⁴⁵

4.3 Sněm jako vrchol Desetiletí

Po měsících přípravných prací zveřejnila biskupská konference v létě 1997 dekret o svolání Plenárního sněmu.¹⁴⁶ Po skončení Desetiletí duchovní obnovy národa a v rámci přípravy na Jubilejní rok 2000 začala v naší zemi další etapa práce na obnově života církve.¹⁴⁷ Na přípravných zasedáních v Čechách a na Moravě většinou problémy k řešení navrhovali samotní laici. Tehdejší arcibiskup Vlk se k tomu vyjádřil tak, že to byly historické okamžiky, poprvé v dějinách se totiž slavil sněm, kterého se účastnily všechny naše diecéze, oba rity katolické církve, mezi členy s hlasem poradním byla i velká volená skupina laiků ze všech diecézí. Ti měli stejná práva jako ostatní členové sněmu, včetně hlasovacího práva. Jestliže se sněm zabýval otázkou laiků v církvi, pak ji už předem tímto složením sněmu a touto metodou práce také uskutečňoval.¹⁴⁸ Výsledky sněmu, které vycházely z aktuální situace a reakce na ni, byly shrnuty v závěrečném dokumentu, v němž byla na vícero místech zmínka též o katechezi. Jedním z praktických závěrů bylo například to, že k dobrému porozumění Božímu slovu je třeba konat biblické hodiny. Aby účastníci bohoslužeb dobře rozuměli liturgii, je dobré konat katecheze o liturgii a významu jejích jednotlivých prvků.

¹⁴⁵ Duka, D. Bílá kniha církve s černou kapitolou, KNA, Kostelní vydří, 2009

¹⁴⁶ Plenární sněm byl vyhlášen na Velehradě českými a moravskými biskupy 5. července 1997 a měl několik fází: Přípravnou, I. zasedání Plenárního sněmu 6. – 12. července 2003, Období mezi I. a II. zasedáním, II. zasedání plenárního sněmu 6. – 10. července 2005, Návazné posněmovní kroky. Viz [cit. 16. 12. 2011].

¹⁴⁷ Viz: <http://snem.cirkev.cz/download/1997-33.htm> [cit. 2. 3. 2010].

¹⁴⁸ Viz: <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=3448> [cit. 2. 3. 2010].

Návštěvníci bohoslužeb by se měli po liturgii setkat s knězem ve vhodném prostoru.¹⁴⁹ Poutní místa by podle svých možností měla nabízet katecheze a duchovní formaci formou srozumitelných a lehce dostupných přednášek s řešením patřičného zázemí, a to tak, aby účastníci poutních aktivit mohli být systematicky církví formováni.¹⁵⁰ Prostor byl věnován i tématu křesťanské iniciace, nutnosti vyhodnotit zkušenosti s obnoveným katechumenátem a s vytvářením skupin katechumenů.¹⁵¹ Právě z katechumenátu by podle názoru některých měla vycházet forma k jakékoli jiné katechezi. To se domnívá i André Fossion, někdejší prezident Evropské společnosti pro katechezi. V jednom ze svých článků,¹⁵² vycházejícím z usnesení římské synody biskupů v roce 1977, vidí stejně jako u katechumenátu¹⁵³ i u katecheze podmínku navázat vztah se společenstvím. Je zapotřebí, aby se „hledající“ setkal s autentickými křesťany, kteří mu mohou nabídnout láskyplné a svobodné prostředí. Mezi prostředky, které jsou užívány v rámci katechumenátu, patří četba Písma, Vyznání víry či angažované působení křesťana v církvi.

Pokud je to možné, neměla by být katechetická činnost oddělenou aktivitou jen pro určitou část farnosti. Kupříkladu katecheze dětí představuje vhodnou šanci pro katechezi jejich rodičů. Jednotlivé činnosti ve společenství by tedy spolu měli kooperovat a navzájem se doplňovat.¹⁵⁴ Protože je farnost páteří organizační struktury církve, je také pro většinu katolíků základní jednotkou života církve u nás. Český plenární sněm farnost chápe jako společenství věřících s farářem - vlastním pastýřem, které žije svátostným životem, kde se děje katecheze

¹⁴⁹ Palán, A.: Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2007 čl. 108

¹⁵⁰ Tamtéž, čl. 126

¹⁵¹ Tamtéž, čl. 111

¹⁵² Fossion, A., Le catéchuménat, modèle inspirateur de tout catéchèse. *Lumen Vitae*, 2006, č. 3, s. 253-267.

¹⁵³ v článku je chápan v širším smyslu než jako období mezi přijetím do katechumenátu a zařazením mezi čekatele křtu, jak ho podává dokument *Uvedení do křesťanského života*

¹⁵⁴ Dřímál, L., Katechumenát jako inspirativní model každé katecheze; Resumé k článku André Fossiona. *Cesty katecheze*, 2010, č. 3, s. 23.

a vykonává se diakonická služba. Toto společenství je schopno misijního působení a má přiměřený organizační i ekonomický potenciál pro svůj život.¹⁵⁵ Při tom všem je podstatné, aby se proces katecheze neuskutečňoval pouze v rámci tohoto jednoho společenství (farnosti), je třeba podporovat širší kontakty, aby měl člověk možnost vybrat si v církvi své místo.¹⁵⁶

Sněm vnímá v současnosti katechetickou činnost jako jeden ze sloupů pastoračních a misijních aktivit církve, přičemž nabádá ke hledání a užívání účinných strategií zlepšujících formaci dospělých křesťanů, zvláště v souladu s uváděním do křesťanského života dospělých. Klíčová role katecheze při předávání a prohlubování víry vyžaduje, aby pro ni byl v našich farnostech vytvořen dostatečný prostor, neboť katecheze má zcela pastorační ráz a jejím výsadním místem je farní společenství, které nemůže nahradit nic jiného, ani výuka ve škole nebo katecheze spojená s udílením svátostí. Nezbytné je v této oblasti také péče o katechizaci konvertitů, včetně vypracování metodiky jejich katecheze.¹⁵⁷ Katecheze bude účinná tehdy, jestliže bude předcházena a provázena zkušeností společenství žijícího z víry. Jejím cílem je, aby člověk dokázal trvale žít podle evangelia. Do katechetické služby jsou dnes více než kdy jindy aktivně zapojováni laičtí pracovníci. Je nutné, aby byli pro toto zodpovědné poslání církve kvalitně připraveni. Je třeba podpořit jejich vzdělávání spoluprací s teologickými fakultami i systematickou vzdělávací prací na diecézní úrovni. Stejně důležitá je jejich duchovní formace a péče o kvalitní duchovní doprovázení. Posláním Katechetické sekce ČBK je také trvalá péče o další formaci pracovníků a pracovníků diecézních katechetických center a řízení těch činností, které se týkají celonárodní úrovně.

Sněm dále doporučil diecézním biskupům, aby věnovali pozornost jak základnímu teologickému, tak postgraduálnímu studiu zejména těch, kteří jsou

¹⁵⁵ Palán, A.: Život a poslání křesťanů, čl. 158.

¹⁵⁶ Dřímál, Katechumenát, 24.

¹⁵⁷ Palán, A. Život a poslání křesťanů

za katechetickou práci v diecézích zodpovědní. Křesťanská výchova je činnost církve s výraznou katechetickou dimenzí. Mnozí z pokřtěných rodičů nejsou následkem nedostatečné výchovy z dětství a chybějící katecheze dospělých schopni křesťanské výchovy svých dětí. Křesťanská výchova chápána důsledně jako proces charakteristický svědectvím radostně či alespoň ochotně prožívaného života z víry a trpělivým dialogem – sdílení zkušeností života z víry – v mnoha rodinách místní církve vyhasíná, nebo dokonce vůbec nezačala. Je nanejvýš potřebná systematická duchovní formace pedagogů i ostatních laických zaměstnanců církevních škol. Podobně je naléhavým úkolem zajistit systematickou duchovní péči o pastorační asistenty a asistentky, katechety a katechetky. Růst v křesťanské zralosti a odložení naivních přístupů k dnešní mládeži je prvořadým požadavkem všech, kdo se na její výchově podílejí. Skutečný kvalifikační a profesní růst všech, kdo pracují při výchově mládeže, může být spojen jen s intenzivním vytvářením sítě externích odborných spolupracovníků a jejich dalším vzděláváním a integrální formací.¹⁵⁸

Biblická studia zůstávají stále východiskem a základem katecheze, vzdělávání dospělých a studia teologie. Poznání Písma je nutnou součástí trvalého a systematického vzdělávání všech věřících. Sněm vyjádřil, že pro prohlubování víry je třeba ještě více podporovat vzdělávací instituce církve v oblasti biblických studií. S tím je spojen požadavek dostatečné znalosti Písma svatého všech těch, kteří působí v pastoraci, především kněží, jáhnů a katechetů.¹⁵⁹ Sněm se bohužel jen málo zabýval analýzou současnosti a jeho účastníci buď popisovali současný stav, nebo vykreslovali ideál, jak by co mělo být, avšak bez navržení konkrétní cesty k dosažení. Poznání situace je totiž jen dílčí krok, na který je potřeba dále navázat.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Palán, A.: Život a poslání křesťanů, čl. 210-215.

¹⁵⁹ Palán, A.: Život a poslání křesťanů, 2007 čl. 216,217.

¹⁶⁰ Srovnej např.: Zhodnocení sněmu: Opatrný, A.: Kněz, dnešek a Sněm... Příloha Perspektivy 44/2006 <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4916> [cit. 17. 12. 2011].

5. Zhodnocení současné situace a vybrané příklady aktivit

5.1 Pohledy na českou katechezi ve směru užívaných modelů

Je jistě dobré připomenout, jakou pomocí je při katechezi internet, využívaný také institucemi zřízenými českou církví. Bez kvalitní „náplně“ by však neznamenal nic. Nelze tedy v této souvislosti nezmínit například Pastorační středisko, které bylo zřízeno ještě v době před rozšířením internetu¹⁶¹ a bylo obrovskou pomocí již od počátku nově nabyté demokratické svobody. Jeho publikační činnost a další aktivity se ukázaly jako naprosto nenahraditelné jakoukoliv jinou tehdy existující formou. Nyní jsou na webových stránkách provozovaných tímto střediskem k dispozici materiály pro katechety i různé informace týkající se katecheze.¹⁶²

V souvislosti s rozvojem internetu a dalších komunikačních médií, s možností otevřené komunikace s dalšími církvemi, ať už sousedních nebo vzdálenějších zemí, je možné sdílet mnoho poznatků, jež je možné dále porovnávat, a tak se poučit z úspěchů i nezdarů.

Do šedesátých let dvacátého století byl hlavním katechetickým nástrojem psaný text. Zaměřoval se hlavně na výchovu křesťana ve smyslu obrany sdělené pravdy a nauky proti námitkám křesťanů jiných církví a předpokládal, že porozumění pravé nauce povede k životu v pravé víře a křesťanskému jednání.

¹⁶¹bylo zřízeno v říjnu roku 1991 arcibiskupem pražským Miloslavem Vlkem jako katolická křesťanská instituce. Viz: <http://ps.apha.cz/> [cit. 28.8. 2010].

¹⁶² Srovnej např.: <http://www.pastorace.cz/texty-stazeni/ruzne/2009-10-28-katecheti-na-webu.htm> [cit. 28.8. 2010].

Katolíci, kteří byli takto vychováni, dosáhli určitého stupně zažitých znalostí a křesťanských pravd, avšak bez rozlišení jejich důležitosti. Měli sice určité znalosti, ale chybělo jim skutečné zakoušení evangelia¹⁶³. Mnozí kněží si uvědomovali tyto nedostatky a snažili se vyjádřit, že je potřeba rozlišit základní jádro, které se má hlásat důrazně. Toto jádro - dobrá zpráva, že Ježíš Kristus je mezi námi – bylo sdělováno pomocí příběhů dějin spásy. Výhodou bylo, že sám katecheta viděl ve vyprávěném příběhu jeho aktuálnost, kterou dokázal interpretovat konkrétním katechizovaným. Tento model katecheze, nazývaný kerygmatický, byl v Československu aplikován také dříve, na základě podkladů, které byly k dispozici jako samizdaty.

Velmi často byl užíván model katecheze, který kombinoval kerygmatický model se slavením svátostí. Vycházel z propojení víry a liturgie. Dospělí katechumeni měli možnost prožívat setkání s Bohem při slavení svátostí. Struktura mše svaté, svátky a církevní obřady obraceli pohled duchovním směrem. Částečným nebezpečím bylo, že v počátečním nadšení katechumena mohlo dojít k odmítnutí nebo přehlížení sice světských, ale důležitých věcí, hodnot a vztahů plynoucích z běžného života člověka.

Jako další příklad modelu katecheze lze připomenout model založený na lidské zkušenosti. Nebyl však aplikován příliš často, protože předpokládal sdílení jednotlivých účastníků katecheze a otevřenost jednoho k druhému. To v době totality nebylo vždy úplně možné. Na druhou stranu bylo výhodou, že tento model nevyžadoval použití učebnic či jiných didaktických pomůcek, které byly v té době těžko dosažitelné.

Uvedené modely se mohou vyskytovat i společně s dalším, který je nazýván „Modelem založeným na křesťanské praxi reflektované ve světle dějin spásy a vize Božího království“. Zkráceně je popisován jako angažovaný model

¹⁶³ Srovnej: Hechtová, A.: Kreativní přístupy k Bibli, České katolické biblické dílo, Dolany 2008

katecheze. Prostřednictvím salesiánských formací se k nám dostal z Jižní Ameriky v osmdesátých letech. Jde v něm o to, že křesťané jsou formováni způsobem, který je podněcuje k zájmu podílet se na růstu Božího království již zde na zemi. Největšího úspěchu dosahuje tento model u osob svobodných, ve věku přibližně do třiceti let.¹⁶⁴

Současná situace v naší zemi má své stinné stránky, ke kterým patří stav iniciace, katecheze dospělých, katechetické prostředky a nedostatečná formace.

V celkovém evangelizačním poslání (prvotní evangelizace a následná katecheze) jsou viditelné problémy již v první složce, v první evangelizaci, často prováděné nesprávně či mnohdy zcela vynechané. Katecheze je pak často omezena na přípravu k přijetí svátostí. Vzniká tím paradoxní jev, který místo uvádění do křesťanského života naopak ukončuje období základní náboženské přípravy. Někdy se stane, že po prvním přijetí svátostí (svátost smíření a svátost oltářní) je ihned nebo po čase ukončen kontakt se společenstvím i další účast na těchto svátostech.

Smutné je, že v některých oblastech „tradičně katolických“ dojde po prvním svatém přijímání k praktickému odchodu. Někdy odchod následuje „až“ po přijetí svátosti biřmování, chápané jako ukončení náboženského života. Z toho je vidět, na jakém základě stojí křesťanství takové mládeže. Neměli žádný odpor k církvi, ale zároveň neviděli důvod, proč dále sdílet společenství, účastnit se bohoslužeb a přijímat svátosti.

Situace u dospělých křesťanů je mnohem složitější v tom, že mnoho z nich díky chybějící katechezi žije (aniž by to třeba kdo pozoroval) v určitém zvláštním stavu náboženského života. Ve velkých městech se můžeme setkat například s určitým magickým chápáním svátosti či s vykonáním určitého

¹⁶⁴ Srovnej Zimmermannová, M.: Modely katecheze v historii i aktuálně, Cesty katecheze, 2010/4, s. 20-23

náboženského aktu (povinnost nedělní mše svaté), v oblastech tradičně náboženských zase s uspokojováním očekávání svého okolí.¹⁶⁵

Dalším typem problémů je, že dochází k neporozumění a rozpornému chápání při žádostech o křest dítěte či církevní sňatek a podobně. Právě v těchto viditelných případech vnímáme obrovskou absenci průběžné katecheze.

Samozřejmě se jedná i o selhání tradičních mechanismů předávání životních hodnot a obsahu víry. V konkurenci s prostředky veřejné komunikace a lokální kultury prohrává církev, škola i rodina kvůli znatelné ztrátě autority projevující se v současném moderním světě.

V případě katecheze dospělých se zdá, že mnoho zodpovědných osob žije v pocitu bezradnosti. Chybí zde systematický plán, dostatek kvalifikovaných osob, informovanost a hlavně vzbuzení zájmu a motivace samotných potřebných či hledajících.¹⁶⁶

5.2. Katecheze v komunitách starších nebo mladších křesťanů

V rámci katecheze dospělých zaujímá významné místo práce se seniory, křesťany vyššího věku.

Programy katecheze jsou uzpůsobeny jejich věku, spíše však po stránce technické – musí být dobře slyšet v prostoru setkávání, pokud možno v dobře přístupných (případně bezbariérových) prostorách, a podobně. Co se týká samotného programu vedení katecheze, autora práce až překvapilo na některých setkáních se seniory, že jejich reakce, spolupráce a zájem byly leckdy mnohem živější, než u generačně mladších účastníků.

¹⁶⁵ Nejedná se o specifikum naší země, podobná situace je dokonce i mimo Evropu, například v katolických oblastech Vietnamu je běžné, že odtud pocházející křesťan pracující v Evropě neprovede žádným způsobem náboženský život, ale při návštěvách rodné vesnice ho ani nenapadne nejit v neděli do kostela.

¹⁶⁶ Bohužel se často stává, že dospělý se zájmem o katechezi narazí na nesnáze (či dokonce nemožnost) ve vlastní církvi, pozn. aut.

Ohledně starých lidí uvádí ČBK ve svých směrnících radu, aby katecheze vedla k prohloubení modlitby. Aby jim ukazovala, že modlitbou mohou pomáhat druhým lidem až do posledních dnů života, a že se stáří může stát znamením Boží přítomnosti, nesmrtelnosti a budoucího vzkříšení.¹⁶⁷

Dnes je výhodou při práci se seniory také využití internetu, a to i v případě, že s ním samotní účastníci nepracují, protože například při vzdělávání animátorů seniorských společenství plní úlohu kontaktní a informační. Jako vzor lze uvést internetové stránky www.animatori.cz, které jsou zaměřeny na formaci animátorů křesťanských společenství seniorů a slouží jim jako zdroj informací a inspirace pro jejich práci. Zároveň jsou také oficiálními stránkami Celostátního setkání animátorů seniorů. Lze zde získat informace o celostátních setkáních, manželských setkáních, katechetických kurzech či o takzvané Akademii pro třetí věk¹⁶⁸. Kvalitní úroveň těchto akcí by nemohla být dosažena bez skutečného zájmu mnoha kněží, kteří uvedené programy podporují.

Mladým dospělým lidem se dnes nabízí mnohem více příležitostí, jak svou víru prohloubit či upevnit nebo jak ji samotnou nalézt a žít. Díky dnešním možnostem, a to jak ve smyslu demokratických svobod, tak ve smyslu technologického rozvoje, pohybu i šíření informací, může fungovat množství organizací¹⁶⁹ s různými druhy činnosti. Mnohé mají svůj počátek či místo zrodu v zahraničí, kde jejich vznik a následný rozvoj nebyl nikterak potlačen ani omezen politickým režimem. Z relativně velkého počtu u nás působících komunit a hnutí zmíníme například komunitu Chemin Neuf, Evropskou Rogacionistickou

¹⁶⁷ Srov. Katechetické směrnice České biskupské konference, Praha 1994

¹⁶⁸ V této souvislosti je třeba rozlišit například od Akademie třetího věku (A3V), což je zájmové semestrální studium, určené seniorům, kteří chtějí věnovat svůj volný čas vzdělávání, podobně jako Univerzita třetího věku.

V rámci Akademie pro třetí věk jsou kromě vzdělávacích témat zařazeny i katecheze pro seniory.

¹⁶⁹ Seznam řádů, společenství a komunit je možné nalézt na webu [katolik.cz](http://www.katolik.cz): http://www.katolik.cz/odkazy_vypis.asp#Centra, komunity, společenství a organizace [cit. 15. 3. 2012].

Asociaci¹⁷⁰ nebo projekty TEC¹⁷¹ a v rámci jednotlivých farností probíhající kurzy Alfa.

5.3 Evropská Rogacionistická Asociace

Evropská Rogacionistická Asociace, vyjadřovaná zkratkou ERA, je laické křesťanské hnutí lidí modlících se za povolání mladých, založené roku 1989 v Itálii otcem Gaetanem Lo Russo. Hlavním cílem této organizace je navázat na odkaz sv. Anibala, italského kněze žijícího na přelomu devatenáctého a dvacátého století ve městě Messina na Sicílii, kde na jeho popud vznikla kongregace otců Rogacionistů Srdce Ježíšova a její ženská odnož kongregace Dcer Boží Horlivosti.

Rogacionisté však své pole působnosti neomezili jen na Sicílii. V současné době působí společně s Dcerami Boží Horlivosti na čtyřech kontinentech a Anibalův odkaz by se dal shrnout do jednoho konkrétního poslání – „Rogate“, tedy prostě a modlete se za dobré dělníky na Pánově žni.

ERA si stejně jako Anibal klade za cíl pomoci lidem při hledání jejich povolání. Vyzdvihuje otázku „Kam mě Pán volá?“ či „Kde je mé místo v církvi?“

Dnes ERA aktivně působí i v České republice a zajišťuje několik jak duchovních, tak zájmových aktivit. Každým rokem pořádá Intermeetingy, duchovní formace, duchovně-rekreační ERA Meetingy pro dospělé do 35 let a TeenERA Meetingy pro mládež. Většina těchto aktivit se odehrává v Centru ERA v Křivsoudově či v zahraničí.

¹⁷⁰ Informace čerpány ze stránek <http://www.eracz.cz/era/co-je-era>

¹⁷¹ Název TEC bude vysvětlen v kapitole 5.2.4

5.4 TEC

TEC je název vzniklý jako zkratka anglického Together encounter Christ,¹⁷² založeného na principu duchovní obnovy, která si klade za cíl osobně prožít Velikonoční tajemství, jak je podáváno v evangeliu sv. Jana 12,24: „Amen, amen, pravím vám, jestliže pšeničné zrno nepadne do země a nezemře, zůstane samo. Zemře-li však, vydá mnohý užitek.“ V dnešní době se program TEC provozuje nejen v Americe, kde byl založen v šedesátých letech, ale od devadesátých let i u nás.

Program je rozdělen do tří dnů, v duchu tématu – zemřít, vstát a vykročit. Účastníci programu spolupracují na úkolech zadaných vedoucím, diskutují, tvoří atd. Součástí programu jsou tzv. promluvy.

Hlavním cílem víkendu je intenzivně pocítit setkání s Kristem. Žádný z účastníků nezná dopředu program celého víkendu, žádný z účastníků neví, co ho čeká.

Lidé, kteří víkendový program pro účastníky připravují, nejsou vystudovaní profesionálové, ale lidé s touhou předat svou lásku ke Kristu dál. Zajímavostí je, že lidí stojících za přípravou je přibližně stejný počet jako účastníků, kterých je zpravidla kolem dvaceti pěti. Pro tyto lidi je připraven samostatný duchovní program. Na konci se všichni sejdou a slaví Ježíšovo zmrtvýchvstání hostinou Agape.

5.5 Komunita Chemin Neuf

Chemin Neuf (franc. Nová Cesta) je komunita s povoláním k ekumenismu, zabývá se katechezí a v České republice působí od r. 1998. Sídlo má

¹⁷² Společně se setkat s Kristem. Informace čerpány ze svědectví účastníků a ze stránek <http://web.katolik.cz/TEC/stec.htm> [cit. 30.10 2011].

v Tuchoměřicích. Vznikla ve Francii, a protože má misie ve více než šedesáti zemích, z nichž v pětadvaceti má své sídlo, je skutečně mezinárodní komunitou. Její komunitní činnost dobře vystihuje i vyjádření obsažené v jejích stanovách, a sice, že komunitní soudržnost závisí na osobním vztahu každého člena s Ježíšem.¹⁷³

Náplní její činnosti jsou například evangelizace, konání kurzů Alfa, duchovních cvičení. Pro manžele pořádají členové komunity letní či pokračující setkání Kána a Otevřené víkendy, pro dospělou mládež do třiceti let věku konají duchovní víkendy nebo vedou společenství různého zaměření, například pro pracující, a dále také nabízí mladým lidem formační cykly, které mají být místem prohloubení života s Bohem a zároveň hledání budoucího směřování.

Komunita Chemin Neuf vnímá prizmatem sv. Ignáce z Loyoly, poslání pomáhat druhým lidem hledat a nacházet osobní vztah k Bohu, učit se rozlišovat Boží vůli v každodenním životě, stát se zralými křesťany, učedníky Ježíše Krista.¹⁷⁴

5.7 Kurzy Alfa

Další z moderních metod katecheze jsou takzvané kurzy Alfa. O těchto kurzech je vhodné se zmínit proto, že přesahují rámec jedné církve a že mají svou vlastní strukturu, včetně vlastní Rady Alfy. Hlavním cílem je zajistit praktické uvedení do základů křesťanské víry, koncipované především pro lidi nevěřící. Zároveň jako obnovný kurz pro křesťany či pro ty, jejichž víra existuje, avšak skomírá. Kurzy Alfa vznikly v londýnském anglikánském sboru v sedmdesátých letech, jako služba pro nově obrácené křesťany. Do ČR se dostaly po roce 1990,

¹⁷³ Viz: <http://www.chemin-neuf.cz/O-nas> 2.2.2012

¹⁷⁴ Viz.: <http://www.chemin-neuf.cz/> 3.2.2012

kdy se jejich ústřední postavou stal právník a posléze pomocný vikář Nicky Gumbel, který je začal používat také k oslovení nevěřících. V rámci katolické církve zaujal program mnoho kněží, asi nejznámějším propagátorem kurzů Alfa je papežský kazatel Raniero Cantalamessa. V České republice mají kurzy Alfa své příznivce i odpůrce. V současné verzi pro české účastníky¹⁷⁵ obsahuje program patnáct promluv.¹⁷⁶ Hodnocení kurzu jako celku není v katolické církvi jednoznačné, někteří upozorňují na úskalí, která s sebou Alfa přináší. Někdy poukazují na to, že je dáván velký důraz na snahu připravit půdu k tomu, aby Duch svatý mohl jednat - jako by bez toho jednat nemohl. Vše ale nenásilně, účastníci se musí cítit uvolněně a bez jakéhokoli tlaku na jejich osobu, což také znamená, že nikdo nesmí být o čemkoli přesvědčován. Organizátoři kurzů nemají říkat, čemu věřit. Nikdo není s ničím konfrontován, o usvědčování z hříchu se zde nehovoří. Na položenou otázku, komu je Alfa určena, oficiální stránky¹⁷⁷ odpovídají, že těm, kdo chtějí prozkoumat křesťanství, pro nové křesťany, nové účastníky církevních shromáždění a ty, kdo si chtějí zopakovat základy víry. Alfa se snaží být jakýmsi univerzálním nástrojem pro každou příležitost. Část kurzu je tvořena diskuzí účastníků, při používání takové metody však hrozí nebezpečí šíření nedostatků nebo dokonce falešného evangelia.

Příznivci kurzů tvrdí, že jde o novozákonní model předávání víry.

Autor této práce se účastnil vedení prvních kurzů v době jejich zavádění do českých farností a z vlastní zkušenosti může potvrdit, že často úroveň

¹⁷⁵ Pro České katolíky jsou pořádány i kurzy obdobně jako duchovní cvičení např. na Svaté Hoře, kde je zaručována kvalita vedení kurzů například poradcem Alfy v katolické církvi Václavem Hronem, jednotlivými členy Rady Alfy v ČR, zkušenými kněžími působícími v CHO a podobně. U počátku kurzů u nás byl propagátorem například kněz J. Ptáček

¹⁷⁶ Jedná se o promluvy na témata: Jde v životě ještě o víc? (úvodní večer kurzu)* Kdo je to Ježíš?* Proč Ježíš zemřel?* Jak získat víru?* Proč a jak se modlit?* Proč a jak číst Bibli?* Jak nás Bůh vede?* Kdo je to svatý Duch? (víkend)* Co svatý Duch dělá? (víkend)* Jak mohu být naplněn svatým Duchem? (víkend)* Jak mohu prožít zbytek života co nejlépe? (víkend)* Jak odolat zlému?* Proč a jak mluvit s druhými o víře?* Uzdravuje Bůh i dnes?* A co církev?

¹⁷⁷ Viz: <http://www.kurzylfa.cz/> 10.6.2010

katecheze závisí na jednotlivých členech pořadatelského týmu. Je proto nutné, aby animátoři kurzu byli pečlivě vybíráni.

5.8 Charismatická obnova

Obnova v Duchu svatém, neboli Charismatická obnova, nemá na rozdíl od ostatních známých hnutí v církvi žádného zakladatele. Jde o obrodný proud uprostřed katolické církve, který vychází se zkušenosti nových Letnic, z osobního prožitku naplnění Duchem svatým. V Československu se objevila Charismatická obnova později než v západní Evropě. V Praze došlo roku 1989 při spolupráci s charismatickými evangelíky ze sboru Maniny k uspořádání ekumenické charismatické konference, jíž se jako pořadatel účastnil i autor této práce. Od roku 1990 se koná každý rok vlastní Katolická charismatická konference. Ve většině katolických společenství byl od počátku kladen velký důraz na propojení nové zkušenosti s katolickou tradicí. Za tím účelem se konaly semináře, kterých se v období socialismu tajně zúčastnilo na sta věřících. Dnes je u nás nejznámějším seminář Život v Duchu, jenž obvykle zahrnuje několikátýdenní exercicie všedního dne, kterými prochází celé společenství. Každý týden má své téma, které je obsahem katecheze na setkání a dále je rozvedeno v úryvcích z Písma na daný týden. Obsahem katechezí je tedy základní zvěstování křesťanského poselství, nikoli katechetické vyučování či teologické vzdělávání.¹⁷⁸

¹⁷⁸ <http://www.vojtechkodet.cz/rozhovory/pusobeni-ducha-svateho.html> [cit. 30. 1. 2012].

6. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo nahlédnout na historii české katecheze takovým způsobem, který by stručně poukázal na její význačné momenty, problémy či naopak úspěchy.

Lze konstatovat, že povědomí o důležitosti katecheze v životě křesťanů v naší zemi se zvyšuje. Hojně navštěvované programy, o nichž je zmínka v posledních kapitolách, svědčí o praktickém uplatňování snah o lepší pastorační, evangelizační i katechezi u nás. Problémem, který jsem jako účastník rozličných duchovních akcí pociťoval, byl poměrně malý podíl mých vrstevníků, mužů ve věku čtyřicet až padesát let. Fakt, že většinu tvořili dospělí v mladém věku, je však z celkového hlediska jistě pozitivní, neboť tyto lidé mají větší část života teprve před sebou, to oni mají sílu měnit tvář české církve.

Ve fázi shromažďování podkladů se ukázalo, že při podrobném výzkumu, zpracovávání samizdatových podkladů a záznamů rozhovorů by byl rozsah práce příliš velký, a rozhodl jsem se proto o průřez takovým způsobem, který zde předkládám. Akcenty na jednotlivé kapitoly sledují vždy určitý záměr, tím hlavním je katecheze samotná.

V práci jsem se zdržel popisů příběhů ze života, které by jistě byly zajímavé, ale rozměňovaly by celkový ráz. Jedinou výjimkou je zmínka o P. Mádrovi a P. Rudolfovi, jejichž působení velmi zasáhlo do mého života. Aby však práce neměla příliš osobní zaměření, neuváděl jsem nic o P. Valentovi ani P. Slavíkovi, jimž vděčím za mnohé v oblasti katecheze.

Myslím, že tato práce splnila svůj účel v tom, že předesťřela téma, které má velkou důležitost v křesťanském životě a zároveň ponechala prostor pro další, podrobnější zpracování tohoto tématu.

Seznam použitých zkratek

- VDK: Všeobecné direktorium pro katechizaci
NDR: Německá demokratická republika
ČSM: Československý svaz mládeže
ČBK: Česká biskupská konference
KNA: Karmelitánské nakladatelství
CDK: Centrum pro studium demokracie a kultury
TEC: Together encounter Christ
ERA: Evropská rogačionistická organizace
CHO: Charismatická obnova

Seznam literatury

Knihy

- Kadlec, J. Přehled Českých církevních dějin 2, Zvon 1991 Praha
- Duka D., Badal M. Bílá kniha církve s černou kapitolou, KNA, Kostelní Vydří, 2009
- Alberich, E. Katechetika, Portál, Praha 2008
- Marek, P. Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. A 20. Století, Gloria Rosice, Olomouc 2003
- Dřímál, L. Katecheze jako činnost společenství Církve, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2003
- Vaško, V. Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, 1990
- Zlámal, B. Příručka českých církevních dějin, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2009
- Fiala, P., Foral, J., et al. Český politický katolicismus 1848 – 2005, CDK, Brno 2008
- Šebek, J. článek sborníku České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století - Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999 - Odpovědný redaktor Jiří Hanuš V roce 2000 vydalo CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury) Brno
- Petráček, T. et al. O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009
- Fiala, P., Foral, J., et al. Český politický katolicismus 1848 – 2005, CDK, Brno 2008
- Škvarna, D. a kol. Lexikón slovenských dejín, Bratislava 1997
- Novotný, V. Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století. Karolinum, Praha 2007
- Pastýřské listy 1945-2000, KNA, Kostelní Vydří 2003
- Svoboda, B. a Polc, J.V. Kardinál Josef Beran - Životní příběh velkého vyhnance, Vyšehrad, Praha 2008
- Ventura, V. Jan Evangelista Urban - Život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality, CDK, Brno 2001
- Katechetické směrnice České biskupské konference 1994
- Hojda, J., Polehla, P. O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009
- Opatrný, A. Kardinál Tomášek a koncil, Sborník ze sympozia k 10. Výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. Výročí zahájení 2. Vatikánského koncilu, Pastorační středisko, Praha 2002
- Takáč, L. a kol. Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2001

Vlček, V. Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 -1964, Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2003

Demel, Z. Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu, CDK, Brno 2008

Fiala, P., Hanuš J. Skrytá církev. Felix M.Davídek a společenství Koinótés, CDK, Brno 1999

Karfíková, L., Křišťan, A, Kuře, J. Život se tvoří z přítomné chvíle: Česká katolická teologie po druhé světové válce, Brno, CDK Křesťanská akademie, Řím 1998

Pavel VI., Evangelii nuntiandi

Všeobecné katechetické direktorium

Catechesi tradendae

Dei verbum

Gaudium et spes

Opatrný, A. Katechismus katolické církve ve světle církevních dokumentů

Vaško, V. Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 - začátek 1950, KNA, Kostelní Vydří 2004

Stříbrný, J. Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. Ed. Jan, Libor České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000

Scarano, A. et al. O katechezi. Studie DTI HK, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009 Heriban, J. Průručný lexikón biblických vied. Don Bosco, Bratislava 1998

Palán, A.: Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2007 čl. 108

Hechtová, A. Kreativní přístupy k Bibli, České katolické biblické dílo, Dolany 2008

Katechetické směrnice České biskupské konference, Praha 1994

Články

Zimmermannová, M.: Nástin vývoje vztahu mezi liturgií a katechezí v historii církve, Cesty katecheze, 2010/3

Dřímál, L., Katechumenát jako inspirativní model každé katecheze; Resumé k článku André Fossiona. Cesty katecheze, 2010/3

- Zimmermannová, M.: Modely katecheze v historii i aktuálně, Cesty katecheze, 2010/4
- Hošťálková, M.: Mnichovská metoda v katechezi Václava Kubíčka
<http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/2/article.html> [cit. 2. 3. 2010].
- Kohl, J. : „Podzemní církev“: skutečně vyřešeno? <http://www.getsemany.cz/node/492> [cit. 2. 3. 2012].
- Viz Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi Christus Dominus kapitola II.
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_cs.html [cit. 2. 2. 2011].
- Dva dopisy kardinála Tomáška k petici katolíků Katolickým věřícím v Československu
http://www.mzv.cz/vatican/cz/dokumenty_a_archiv/dokumenty_z_historie_vztahu_statu_a.html [cit. 2. 2. 2012].
- Zimmermannová, M.: Otevíral jim oči, <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2010-3/Liturgicka-vychova-v-katechezi.html> [cit. 10.10 2011].
- Braito: <http://www.ustrcr.cz/cs/braito-josef-silvestr-maria-14-6-1898>[cit. 2. 1 2. 2011].
- <http://www.cdk.cz/ts/clanky/85/nestarejte-se-o-teilhada-starejte-se-o-pravdu/> Teologie & společnost 2/2005 Jiří Hanuš, 2004
- http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_cs.html Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi Christus Dominus 44 [cit. 10.12 2011].
- Zhodnocení sněmu: Opatrný, A.: Kněz, dnešek a Sněm... Příloha Perspektivy 44/2006
<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4916> [cit. 17. 12. 2011].